TARİH Dünyası

9

Tarih Suallerine CEVAPLAR

★ *Bay Kâzım Akoğlu — Kayseri:*

1 — Küçükçekmecedeki Regium şehri hakkında İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü Aziz Ogan'ın Belleten dergisinde uzun ve resimli bir yazısı vardır. İstediğiniz malûmatı tafsilâtiyle orada bulabilirsiniz.

2 — Kayseri hakkında kütüphanemizde kâfi miktarda eser vardır. Hattâ Ürgüp ve Göreme hakkında 31 ağustosta çıkacak olan (Av ve Turizm) mecmuasında bir yazı bulunacaktır. Alâkanıza teşekkür ederiz.

★ *Bay Rıza Türkoğlu — Kargı:*

Mecmuamıza karşı gösterdiğiniz alâkaya teşekkür ederiz. Dördüncü Murat hakkında bir eser yoktur. En geniş malûmatı Hammer'de bulabilirsiniz.

★ *Bay Mustafa Coşkun, Topçu Yzb. — Çanakkale:*

Eski paralar hakkında yeril ve yabancı çok katalog vardır. Daha geniş malûmatı İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürlüğünden veyahut bizim Fatih Sultan Mahmet adlı özel sayımızda Fatih devri meskûkâtını yazmış olan ve Türkiyede bu sahada en salâhiyetli bir imza olan nümismat (meskûkât mütehassısı) Bay İbrahim Artuk'tan istediğiniz malûmatı alabilirsiniz.

★ *Bay M. Fikri Aksaray — Ankara:*

Lâtife Hanım Uşaklıoğlu ailesinin kızıdır. Babasının adı Muammer Beydir.

★ *Bay S. Zengin, Necatibey caddesi No. 41 — Ankara-Yenişehir:*

Hükümdarların doğum ve ölüm tarihleriyle beraber ana ve baba adları vesaire, mecmuamıza ilâve olarak vermekte olduğumuz (Resimli Osmanlı Tarihi) nde yazılmaktadır. Bunları ayrıca mecmuada tekrarlamağa lüzum görmüyoruz. Kaçıncı padişah oldukları da, bu tarihte yazılıdır. Tarih Dünyası'nın, gerek sahife adedi ve gerek sahife büyüklüğü bakımından diğer neşriyatla mukayese edildiği vakit, okuyuculara faydalı olmak için fedakârlıktan çekinmediği görülür. Tarih Dünyası sahifelerinde ve Resimli Osmanlı tarihinde neşrettiğimiz resimlerin ayrıca tarihî kıymetleri vardır ve bol resim neşretmekten de çekinmiyeceğiz. Okuyucularımıza ve abonelerimize birinci cildin bez kaplı, soğuk damga ve altın yaldızlı kapaklarını bize mal olan fiyattan daha ucuza vermek suretiyle faydalı olmaya çalışacağız. Kâğıt fiyatları ucuzladığı takdirde sahife adedini çoğaltmayı düşünüyoruz. Fakat bugünkü imkânlar, maalesef buna müsaade etmemektedir.

★ *Bay Muzaffer Sağlam:*

İlâve olarak vermekte olduğumuz Resimli Osmanlı Tarihi bittikten sonra ne yapacağımızı şimdiden ilân etmiyeceğiz. Yalnız okuyucularımıza şimdiden va'dederiz ki bu eser tamamlandıktan sonra aynı şekilde bütün okuyuculara sürpriz olarak çok kıymetli bir ilâve vereceğiz. Abone bedelinden tenzilât yapmaya maalesef imkân yoktur, zira abonelere ayrıca sevk ücreti, ambalâj masrafı yapmaktayız ki, bu esasen bir nevi tenzilât demek oluyor. Pek yakında abonelerimize mecmualarını, bastırmakta olduğumuz hususî zarflar içinde göndereceğiz.

★ ★

KAPAK RESMİMİZ : Eski askerî kıyafetler: Bölük ağası, Çuhadar ve Haşeki (Jean Brindesi albümünden). ARKA KAPAK : Abdülmecit devrinde Tophane çeşmesi (W. H. Bartlett'in tablosu)

TARİH Dünyası

ON BEŞ GÜNDE BİR ÇIKAR

★ Yıl 1 - Sayı 9 ★ 15 Ağustos 1950 ★ Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Niyazi Ahmet Banoğlu ★ İdarehane: İstanbul, Nuruosmaniye cad. No. 57, Şaka Matbaası 3 üncü kat, Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, altı aylığı 6 lira. Nüshası 50 kuruştur ★ Dizildiği ve basıldığı yer: ŞAKA Matbaası, İstanbul

Abdülhamit, kendisine hal'edildiğini bildiren heyetin arasında
(Aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir)

Abdülhamit Memlekete Neler Kazandırdı? Neler Kaybettirdi?

Ahmet Bedevi, son asır siyasî hayatında rol almış ve birçok hâdiseleri yaşamış bir şahsiyettir. Bu kıymetli yazısında Abdülhamit devrinin en mühim hususiyetlerini tebarüz ettirmekte ve içinde yaşadığı hâdiseleri şimdiye kadar neşredilmemiş vesikalara dayanarak «Tarih Dünyası» okuyucularına sunmaktadır.

Yazan: AHMET BEDEVİ KURAN

Sultan Abdülhamid Saltanatı Osmanlı İmparatorluğu için çok üzüntülü geçmiş, maddî mânevî bir çok zararlara mal olmuştur.

Sultan Abdülhamid, veliahdlığında gerek mütercim Rüşdü Paşayı ve gerek Midhat Paşayı kazanmayı becermiş ve Meşrutiyetin muhafaza edileceği vadile 31 Ağustos 1876 tarihinde Sultan Muradın yerine tahta geçmişti.

Zahiren meşrutiyet taraftarı görünmekle beraber hakikat halde Sultan Abdülhamidin memleketi mutlakiyetle idare etmek istediğini ilk günlerin cereyan eden ahvalinden anlamak ve bu hususta bir hüküm vermek güç değildir. Çünkü hükûmet teşkiline ait salâhiyet meselesinde kanunu esasîde yapmak istediği değişiklikler ve Kanunu Esasî projesini hazırlayanlardan Ziya Beyin (Paşa) başkitabete tayinine rıza göstermemesi gibi meseleler gizli emellerini ayan beyan gösteriyordu.

Nitekim Yeni Osmanlılar Cemiyetinin Reisi sayılan ve birinci Meşrutiyet inkılâbının önderi bulunan Sadrazam Midhat Paşayı 5/Şubat/1877 tarihinde İzzettin vapurile hudut harici edivermişti.

Bu kararın halk üzerinde fena tesir yaptığını görünce de 7/Mart/1877 tarihinde Beşiktaş sarayında muhteşem bir alay ile Mebusan Meclisinin açılmasını istemiş ve uyanan memnuniyetsizliği bu vesile ile gidermekte ve meşrutiyetperver rolü oynamakta istical göstermiştir.

Şu kadar var ki o günün ihtiyaçları yalnız dahilî işler değildi. Ayni zamanda harici vaziyette tetkik ve halle muhtaç bin bir mesele vardı. Ezcümle Bosna - Hersek, Karadağ ve Bulgaristan isyanları vesilesile Rus Çarlığı tarafından hükûmetimize bir nota verilmişti. Bu pürüzlü meselelere çare bulmak ve notanın yarattığı ağır havayı önlemek maksadile Avrupa hükûmetlerinin akdine lüzum gördükleri tersane konferansı ve Londra müzakereleri akamete uğrayınca Rus maslahatgüzarı Nelidof 24 Nisan 1877 tarihinde hükûmetimize siyasî münasebetlerin kesildiğine dair bir nota vermiş ve Ruslar hudud boylarında memleketimize karşı taarruza geçmişlerdir.

Harp maalesef aleyhimize neticelenmiştir. 13/Temmuz/1878 tarihinde akdedilen Berlin konferansında verilen karar Bulgaristan hükûmetini teşekkül etmiştir. Ayni zamanda Bosna - Hersek Avusturyaya, Kıbrıs İngiltereye muvakkaten bırakılmış; Tesalya, hakkı sükût olarak, Yunanistana; Batum, Kars ve Ardahan Ruslara terkedilmiştir.

Fakat Sultan Abdülhamid devrindeki toprak zayiatı yalnız bunlardan ibaret kalmamıştır. Rus harbi esnasında 18/Şubat/1878 tarihinde Meb'usan Meclisinin kapanmasını temin eden Sultan Abdülhamid artık memleketi müstebidane idareye koyulmuş ve hiçbir kimseye yol açtırmamak yolunu tutmuştur.

Hattâ bir ara Midhat Paşanın memlekete avdetle Giridde oturmasına muvafakat ve sonra Suriye valiliğine tayini gibi teveccüh nümunesi izharından geri kalmıyan Sultan Abdülhamid, Paşanın İzmir Valiliği sırasında hasıl olan lüzum üzerine Fransız Konsoloshanesine dehaletini önlemeğe çalışmıştır. İadesini temin bedeli olarak Fransızların 12/Mayıs/1882 tarihinde Tunusu işgal etmelerine göz yummuş ve bu tecavüzkâr harekâta karşı ehemmiyetsiz ve neticesiz bir protesto ile iktifa eylemiştir.

Bâhusus Sultan Abdülâzizin katli ile ilgili addedilerek Midhat Paşanın 1881 de mahkûmen Taif'e tayininden sonra idare mekanizmasını tamamen keyfî bir hale getiren Sultan Abdülhamid Nazırlar Heyetinin serbest çalışmasına ve memleketi idare bakımından herhangi bir karar almasına meydan bırakmaz olmuştu.

Hattâ Mısırda vukubulan A'rabî kıyamının bastırılması için vaki olan asker gönderme teklifine, askerlere hürriyet fikri aşılanır mülâhazasile, muvafakat etmemiş ve İngilizlerin koca Mısır kıt'asını 13/Eylûl/1881 tarihinde işgal etmelerine meydan vermiş ve hükümranlık hukukuna vukubulan bu tecavüze lâkayıd kalmıştır.

Bunlardan başka 1896 - 1897 tarihinde Yunanlılarla aramızda patlayan harbi kazandığımız ve ordumuz Yunanistan topraklarının mühim bir kısmını işgal ettiği halde sulh konferansında Girid adasının beynelmiiel bir hale konmasını kabul ve Rus Çarının harp tazminatının affı hakkındaki tavassutuna hüsnü rıza göstermiştir.

Hiç şüphe yoktur ki Sultan Abdülhamid bütün bu kayıplara saltanatını muhafaza etmek ve zuhur edecek herhangi bir ârıza ile mevkiini sarsıntıya maruz bırakmamak düşüncesile katlanıyordu.

Bu tarihî hakikatleri tekrardan maksadım Sultan Abdülhamid bilerek memleketi inkısama uğrattı, inkıraza sürükledi demek değildir. Ancak o devirde maruz kaldığımız büyük kayıpları tekrarlamak ve şahsî tahakkümün mazarratlarını belirtmektir.

Bununla beraber Sultan Abdülhamidin memleket hudutlarının tevsii veya stratejik noktaların işgali gibi civar memleketlere tecavüz ettiği de vaki olmuştur. 1905 - 1906 seneleri bu gibi vakıalarla yüklüdür. Fakat bu hususlaki hareketler daha ziyade hilâfetin bahşettiği dinî tesir veya bütün İslâmların halifesi olmak vasfının verdiği belâgat ve celâdetle vukubulmuştur.

Filvaki İngilizlerin Akabe civarında inşasına teşebbüs ettikleri kışlalar hakkında Sultan Abdülhamidin gösterdiği mukavemet bu cümledendir. Bâhusus İran hududlarında vukubulan harekâtı askeriye Sultan Abdülhamidin harp tehlikesini bile göze alacak kadar ileri gittiğini göstermektedir.

Filhakika o tarihlerde Osmanlı askerlerinin İran hududu dahilinde işgal ettikleri topraklar bu vaziyeti sarahaten göstermektedir.

Bu hususta cereyan eden resmî muha-

berelerden bir iki nümuneyi aşağıya ilâve ediyorum:

Makamı Valâyi Seraskerîden Dördüncü Orduyi Hümayun Müşiriyetine

«(Ovacık) mevkiinin sureti kat'iyede işgalile lüzum görüldüğü takdirde hükûmeti İraniyeye karşı icra kılınacak harekâtı askeriyeye merkez ittihaz kılınması emrü ferman hikmeti beyan Hazreti velinimeti eazimden olmakla işar kılınan asakirden başka doksan dördüncü piyade alayının birinci taburunun da «Ovacık»a gönderilmesi ve «Bulanık» mevkiinin de tahtı işgale alınması sevkülceyş noktai nazarından haizi ehemmiyet görüldüğünden alayi mezkûrun ikinci taburunun da bu mevkiin işgaline memur edilmesi iradei seniye iktizasındandır.»

Yıldız Sarayından Tahran Sefareti Seniyesine

«(Mahremâne) İran ile muharebe zuhurunu mümkün olduğu kadar tehir etmek ve hiç olmazsa Balkanlarda ahvali politikiyenin kat'iyen muayyen bir hal kesbetmesinden sonraya talik eylemek menafii hükûmeti seniye iktizasından olduğundan talimatı cedideye değin ihtilâfı hazırın İranın âmaline muvafık surette halli ümidini izale etmiyerek daima beslemeğe sarfı mesai eylemeleri bilhassa tavsiye olunur.»

Tahran Sefareti Seniyesinden Yıldız Sarayına

«İran Hariciye Nazırı; Saltanatı Seniye, İran ile muharebe etmek emelinde olup olmadığını resmen bildirmesini bugün âcizlerile vukubulan mülâkatta sual ve eğer Devleti Aliyei Osmaniyece behemehal muharebe arzu olunuyorsa Devleti İraniyenin harbe âmade olduğunu beyan eyledi.»

Bütün bu muhabere ve muhavereler hudut boyunda (Vezne), (Pişve) ve daha birkaç mahallin Osmanlı askerleri tarafından bilâsebep işgal edilmesinden ileri geliyordu.

Görülüyor ki Sultan Abdülhamid saltanatının son devrelerinde Osmanlı hududlarını, küçük mikyasda, tevsie kalkışmıştır.

Hattâ Fransızlarla da Afrikada buna mümasil bir hâdiseye meydan verilmişti. Fransızlar Cezayir ve Tunusun cenubundan Sahrayi Kebîre doğru istilâ hareketlerine başlayınca o havali İslâmları hilâfet makamına dehalet etmek zorunda kalmışlardı. Buna binaen Sünusîliğe bağlı (Tuvark) ümerasından Sultan Amudun müracaatı ve Yıldız Sarayının emrile bu Sultan, hükûmet merkezi olan (Gand) şehri Türk askerleri tarafından muhafaza altına alınmış ve Fransızların işgaline meydan verilmemiştir.

Maamafih bu ufak tefek vakıalar o felâketli devrin büyük zayiatını mazur gösterecek çapta değildir. *Ahmet Bedevi KURAN*

Müthiş Türk Kirpileri

Osmanlı Türklerine altın çağlarında Avrupa, Asya, Afrika kıt'alarındaki bütün medeniyetlere ve milletlere hâkimiyet ve üstünlük sağlayan âmillerin başında müsbet ilimlerdeki ilerilikleri gelir. Türkler bu kıt'aların üstünden çıplak at sırtında yalın kılıçla bir felâket ve ölüm kasırgası gibi geçmemişler, medenî vasıtalarla yerleri ve gönülleri fethederek ilerlemişlerdir. Osmanlılar her bilim sahasında bilhassa müsbet ilimler alanında düşmanlarına üstün olmayı düşünmüşler ve bulmuşlardır. Başka bir ifade ile düşmanlarının silâhlarından daha üstün silâhlar bulmuşlar, icad etmesini bilmişlerdir. Fâtih'in yirminci asırda bile yapılmasına cesaret edilemeyen Londra müzesindeki iki parçadan müteşekkil topu, Yavuz Sultan Selim'in döğme demirden yaptığı muhteşem yivli topu iddiamızın açık örnekleridir. Yavuz zamanında Türkler barutun kuvvetini ölçmek için bir âlet icad etmişlerdi. Askerî müzede bulunan bu âletin alt kısmında bir barut yuvası vardır. Buraya konan barutun üstüne kapak gibi yukarıdan inen kertikli bir sütuncuk görülür. Kenarına bir de kuş tesbit edilmiştir. Baruta ot deliğinden ateş verilince bu sütuncuğu yukarıya iter, kuş da gagasiyle bir kertikten onu yakalar. Barutun patlama kabiliyeti ne kadar yüksek ise sütuncuk o kadar yukarıya fırlar.

Dedelerimiz ağaçdan yaptıkları yuvarlaklar üstüne sert ve keskin çiviler çakarlar, bunları düşman süvarilerinin geçecekleri yerlere, derbendlere serperlerdi. Kirpiler atların bileklerine batarak yürümelerine, hattâ yerlere serilmelerine sebep olur. Bu suretle de Türk askeri onları yakalayarak, ateş ve ok sağnağı altına alarak imha ederlerdi.

Başbakanlık arşivinde yeni bulunan bir vesikadan öğrenildiğine göre Girid fethinde Türkler çok miktarda kirpiçe kullanmışlardı.

Mara, 13 temmuz 1793 te Charlotte Corday tarafından öldürüldükten sonra adamları tarafından çıkarılıyor, diğer tarafta Charlotte Corday'nin tevkif edildiğini görüyorsunuz. Yerde, cinayeti işleyen hançer görülüyor.

Fransız İhtilâlinin Büyük Kahramanı MARA BİR SERSERİ MİDİ?

Fransız İhtilâlinin en ateşli hatibi ve en büyük icraatçısı Mara'ya (Halk dostu adı verilmişti. Son senelerde ortaya çıkan yeni vesikalar, bu meşhur ihtilâlcinin mazisini aydınlatmaktadır ki, hayret ve ibret vericidir

Yazan: RASİM ÖZGEN

Büyük Fransız İhtilâlinin elebaşılarından olan Mara'yı, «Millet dostu» unvaniyle şöhret bulan bu kana susamış gazeteciyi; Şarlot Kordey'in hançeriyle ölen bu ihtilâlciyi, biraz tarih okuyan herkes bilir.

Karışıklıklar arasında ve kanlı hâdiseler içinde, birdenbire meydana çıkıp şöhret alan emsali gibi, Mara'nın da mazisine ve bilhassa gençliğine dair pek az şey biliniyordu. Fransada Şarlot Kordey'in hayatını yazanların, şimdilik, sonuncusu olan E. Alber Kleman, eserinde, Mara'nın hayatını, bilhassa gençliğini son ve yeni vesaika göre tesbit etmiştir. Bu tasvire göre, şöhretli «Millet dostu» nun hayatı, bilhassa gençliği çok enteresan safhalar arzediyor.

Jan-Pol-Mara, 1743 senesinin 24 mayısında İsviçrede Nöşatel gölünün yakınındaki Budri kasabasında doğmuş. Bir İspanyol ailesinin oğlu olan babası, İtalyanın Sardin-

ya adasında tevellüt etmiş, İsviçredeki Cenevre şehrinde bir Protestan kadını ile evlenmiş.

Jan-Pol, garip tabiatli, fakat çalışkan bir çocukmuş. On sekiz yaşında iken, Bordolu bir ailenin çocuklarına muallim olmuş ve iki sene sonra, bilinmiyen bir sebepten dolayı, İngiltereye sıvışmış. Orada, on üç sene resim ve ecnebi lisanı dersi vererek yaşamış.

Mara, Fransız Büyük İhtilâli başgösterdiği zaman, Paris'te, kendisini, hayatının büyük bir kısmını İngilterede geçirmiş bir İsviçreli olarak gösteriyor ve Fransız vatanseverlerinin başına geçiyor.

Tuhafı şu ki, bu «Millet dostu», İngilterede geçen hayatı hakkında hiçbir sır vermiyor. Bu saklanan sırrı, nihayet İngiliz âlimleri, arşivleri tetkik ederek, son zamanlarda aydınlatıyorlar.

Maranın izini 1774 te Edimburg'da yakalıyorlar. O zamanda, her haris ve maceracı gibi, o da, Londra büyük locasına mensup bir Fran-Mason bulunuyor.

Büyük bir cesaretle birçok masumların intikamını alan Charlotte Corday

Ertesi sene, İskoçyanın Sen-Lndre Üniversitesinden doktorluk diploması alıyor. Bu diplomada kabiliyeti ve ihtısası şöyle tesbit olunuyor: «Nefis sanatlarda pek mümtaz bir üstat ve birçok seneler tababet tetkikatı ile iştigal ederek bu fennin her şubesinde büyük vukuf kazanmış bir zattır.» Bu parlak unvanın fahrî olduğu ve o zamanlarda cari olan muameleye göre on İngiliz altını mukabilinde alındığı tahmin olunuyor.

Mara, bu sıralarda, Jan-Ekin isminde bir doktorla muhaberede bulunuyor ve onunla beraber tercümeler hazırlıyor; aynı zamanda da doktorun kızkardeşiyle evlenmeyi kuruyor. Doktor, kızkardeşini vermiyor ama, arkadaşını diğer bir şekilde memnun ediyor: Doktorun babası, Varington Akademisi Reisi olduğu için, Mara'ya, Fransızca profesörlüğü verdiriyor. Mara, 1776 da bu akademiye «Mösyö Lö Metr - Muallim efendi» unvaniyle dâhil oluyor.

«Centilmen Magazin» ismindeki gazete, 1 şubat 1776 tarihli nüshasında şu havadisi veriyor:

«Bir İsviçreli, Oksford müzesini soydu ve birçok kıymetli madalyalarla altın meskûkâtı aşırdı. Bu aşırılan şeylerin içinde, hiçbir Avrupa koleksiyonu içinde bulunmıyan İmparator Oto'nun da madalyası var.»

Sonraki günlerde, gazeteler, İsviçrelinin ismini yazıyorlar: Mösyö Lö Metr..

Mösyö Lö Metr - Mara, elde ettiği ganimetle İrlandaya sıvışıyor. Noruiç'te, madalyaların bir kısmını bir Yahudiye satıyor; fakat Dublen'de enseleniyor.

Oksfort gazetesi, 8 mart 1777 tarihli nüshasında, «Jan Piyer Lö Metr yahut Matra veya Mara» aleyhinde cereyan eden muhakemenin tafsilâtını veriyor.

Maznun, uzun uzun kendini müdafaa ediyor ve memleket kanunlarını bilmiyen kendisi gibi bir yabancıya karşı mahkeme heyetinin müsamaha etmesini rica ediyor.

Şahitlerden Dublen Belediye Lordu, mahkemede, hırsızın, şehre gelir gelmez nasıl yakalandığını ve Belediye dairesine getirildiği zaman kendisine nasıl:

— Âfiyettesiniz inşallah Mösyö Mara? dediğini anlatıyor.

Hırsız, yüzsüzce cevap veriyor:

— İsmim Mara değil, Matyö'dür.

Sonra, odası aranıyor; gizli bir çekmece gözünde iki madalya bulunuyor. Bir madalya da, Mara-Lö Metr-Matyö'nün yelek düğmesinin altındaki bir mavi kordelâ içinden çıkarılıyor.

Bu madalyalar tetkik olunuyor ve Oksfort müzesi koleksiyonuna ait madalyalar olduğu anlaşılıyor.

Maznun, kendini müdafaa ederken, herkesi hayrette bırakan iddialar serdediyor:

«İki madalyayı, kendisine, bir üniversite profesörü vermiş, mukabilinde ona, yelek örmüş. O, bunları gafletle kabul etmiş. Sonra, bu işin neticesinde vehameti anlayınca çok endişe etmiş. Mütebaki madalyaları da, yine aynı zattan almış.»

Mara, ceza göreceğini anlamasına rağmen, madalyaları veren zatın ismini söylememekte ısrar etmiş. Bu garip müdafaa tarzı, jüri heyetini merhamete getirememiş ve «Millet dostu» da, Taymis nehri üzerinde mahkûmiyetini geçirmek üzere beş sene kürek cezası yemiş.

Mara, 1777 senesi martında, Vuluiç'te, hapishane gemisine tıkılmış ama, hiç şüphesiz, İngiltere Kralının gemilerinde beş sene kürek çekmeyi hoş bir şey bulmamış olacak ki, açıkgöz adam, gemiden kaçmağa muvaffak olmuş.

23 nisan 1777 tarihli bir İngiliz gazetesi, bu firar hâdisesini şöyle anlatıyor:

«Geçen hafta, moloz yüklü mavunalar, Taymisin şark sahilinde çalışırken, şiddetli bir rüzgârın önüne katılmışlar ve Vuluiç'in ötesine kadar sürüklenmişler. Bu telâş arasında on dört mahkûm, muhafızlarının üstüne atılmış, birini fena halde dövdükten sonra kaçmışlar. Bunların sekizi hapishaneye avdet etmişse de, diğer altısının nereye gittikleri anlaşılamamıştır.»

Anlaşılıyor ki, bu altı kişinin biri, Mara'dır. Becerikli adam, beş senelik kürek cezasını bir ayda tamamlıyarak işin içinden sıyrılmış.

⁂

Birkaç hafta sonra, Mara, Paristedir ve «Geçmiyen hastalıkları iyi eden doktor» unvanını taşımaktadır. «Zalimlerin müstakbel düşmanı» gizli münasebetler sayesinde, bir de doktorluk buyrultusu ele geçiriyor. Artık «Lö Metr» den, «Matyö» den eser yok. «Jan-Pol-Mara» var; bir de şövalye... Bu zamanda, asılzadelik de iddia ediyor. Arma hâkimine, asaletini müsbit birtakım evrak gösteriyor ve tasdikini talep ediyor. Hâkim kılı kırk yardığı için «Millet dostu» nun asaleti sicile geçemiyor.

O zamana kadar ilim ve sanat şövalyesi olan Mara, müstakbel Onuncu Şarl'ın sarayında haiz olduğu doktorluk payesini küçük görüyor ve istifa ediyor. Anlaşılıyor ya: Mara, doktor diye prensi de kafese koymuş.

«Şövalye», yine ortadan kayboluyor. Uzun zaman süren bu gaybubeti hakkında bilinen şeyler mevsuk değil... Sahte kâğıt paradan bahsolunuyor. Bir İngiliz gazetesi, sonraları, Fransız Büyük İhtilâlinin Konvansyon âzası olan meşhur Mara'nın «Jon Vit» ismi altında Edimburg'da örgü dersi verdiğini meydana çıkarıyor. (Yukarıda bahsettiğimiz örgü yelek hikâyesi tekrar hatıra gelir). Müstakbel ihtilâl kahramanı, orada borca boğuluyor. Bütün eşyalarını alacaklılarına bırakarak Niyukastel'e kaçıyor. Bu, Mara'nın bu defaki macerasının bir kısmı... Kim bilir, daha ne marifetler gösteriyor.

Ressâm Louis David'in, Mara'nın ölümünden biraz sonra, karşısına geçip yaptığı tarihî portre

Charlotte Corday, banyoda Mara'ya hançerini saplarken
(Fransız İhtilâli Albümünden)

Mara, 1789 senesinde kırk altı yaşındadır. Bu maceraperest de birçokları gibi, ihtilâl karışıklıkları içinde bir külâh kapacağını kestiriyor ve işi daha çok kızıştırmaya girişiyor. İhtilâlin başlangıcından biraz sonra yazdığı yazının birinde, emeline kavuşmak için nasıl ateşli bir hırsla çalıştığını şöyle anlatıyor:

«Beşeriyetin, artık, zalimlerden intikamını alacağına, ben de ona, zincirlerini kırmasında yardımımla, lâyık olduğum mevkie yükseleceğime inandım.»

Mara, hakikaten, programının bu son fıkrasını tahakkuk ettirmeye bütün gayretini sarfediyor; fakat bir gün Şarlot Kordey'in hançeri, banyosu içinde, o azılı ihtilâlcinin canına ot tıkıyor.

Mara, İhtilâlin bidayetinde, birbiri arkasında, iki gazete çıkardı ve her ikisinde de, diğer vatanperverler gibi, kralcı idi. Fakat ortalık karışınca, «L'Ami du Peuple - Millet dostu» gazetesini çıkarmaya başladı ve o andan itibaren memleketi kan deryasına boğdu ve kendi de kendi kanı ile yıkandı.

M. Rasim ÖZGEN

Charlotte Corday, Giyotin'e götürülmezden önce, hapishanede muhafızının nezareti altında babasına son mektubunu yazıyor... (Charlotte Corday, cinayeti işlediği zaman 25 yaşında idi)

Cilt Kapaklarımız Hazırlandı

Bu sayımızla TARİH DÜNYASI'nın birinci cildi tamamlanmış oluyor. Bez kaplı ve altın yaldızlı ciltlerimiz hazırlanmıştır. 3 özel sayıyı da ihtiva eden cilt 12 nüshadan ibaret olacaktır. Ciltli mecmua 750 kuruş, yalnız cilt kapağı taahhütlü sevk masrafı ile 2 liradır. Siparişler derhal gönderilir.

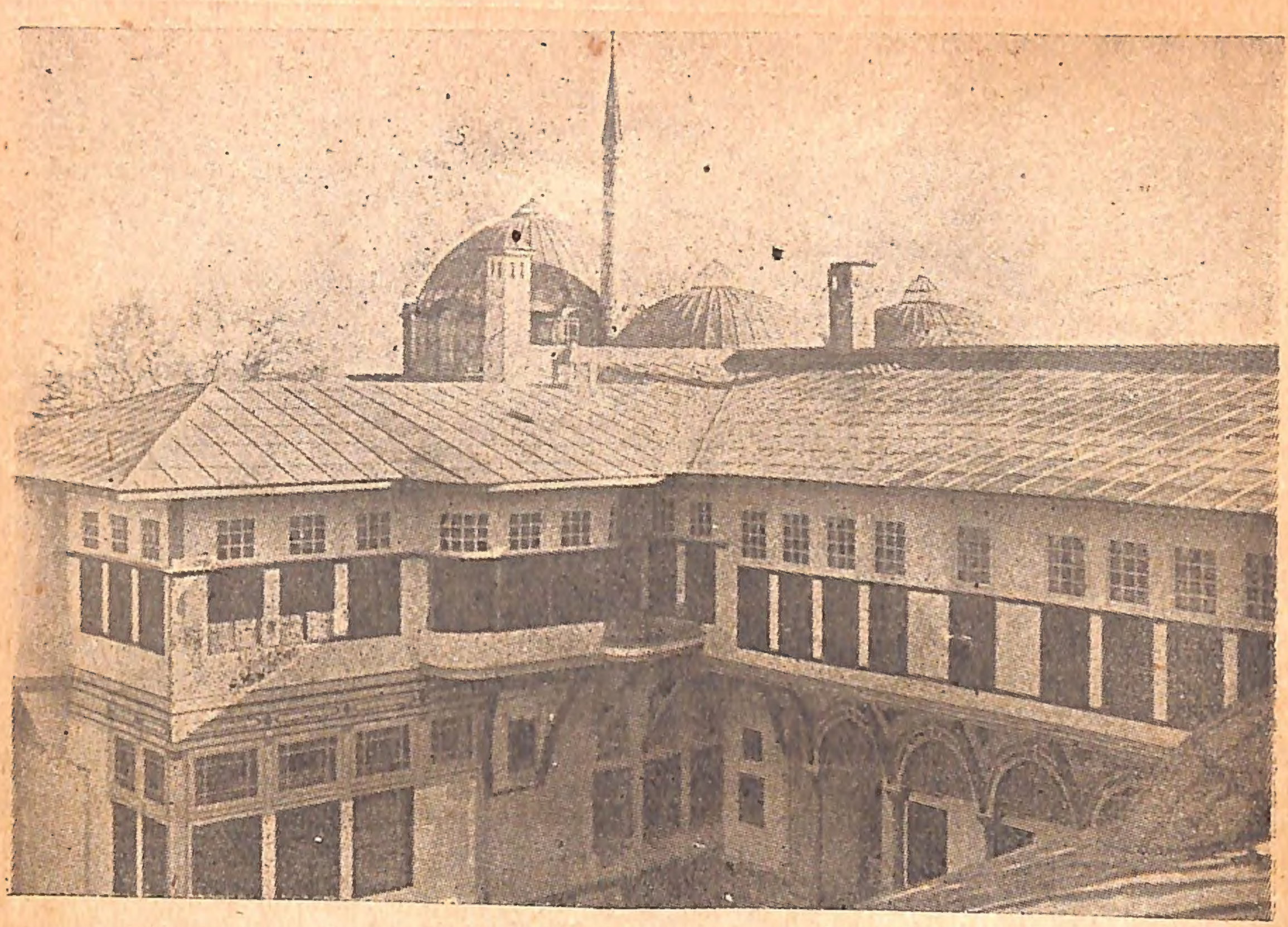

Topkapı Sarayında Birinci Abdülhamidin pancurları aynalı harem dairesi

Osmanlı Haremi Ne Zaman Kuruldu?

Haremin Topkapı'sarayına ne vakit nakledildiği şimdiye kadar kat'î olarak tesbit edilememişti. Ziya Erkins, bu yazısında yeni vesikalarla haremin nakli tarihini ortaya atmakta ve ilim âlemini aydınlatmaktadır.

Yazan: ZİYA ERGİNS

İkinci Sultan Mehmed Şarki Roma Kayzerlerinin merkezine (1453) girdiği vakit refakatinde bulunan İtalyalı bir âlim şehrin başlıca âsarı atikasını kendisine göstererek rehberlik etmişti. Hayli müddet sonra mevkiini pek beğendiği bugün Sarayburnu denilen yerde Bizansdan kalma deniz surlarını tamir ve kara surlarını (Sur-ı Sultanî) yaptırıp burasını şehirden tecrid ederek kendisini ve devlet umurunun tedvirine bir mahal olan (Divanı Hümayun)u bu metin kalenin içerisinde emniyet altına almış oldu. Bugün bu sarayda Fatih zamanı inşa tarihini gösteren iki kitâbe mevcut bulunuyor. Bunlardan birisi Farisî ibareli (877) tarihli (Çinili Köşk) diğeri Arabça kitâbeli (883) tarihli (Bâbı Hümayun) denilen sarayın birinci kapısıdır. (Babıs-selâm) denilen sarayın ikinci kapısı (Şedel)in (1493) senesinde İstanbulda yaptığı resimlerde aynen gösterilmiş olduğundan XV inci asır sonlarına ve Bayezid II zamanına aidiyeti tahakkuk eder. Yalnız bu kapıdaki demir kanadlardan soldakinin üstünde (Ameli İsâ Bin Mehmed) ve Hicrî (931) tarihi mahkûkdür. Buna müsteniden bazı zevat bu çift kuleli kapının Kanunî Süleyman tarafından

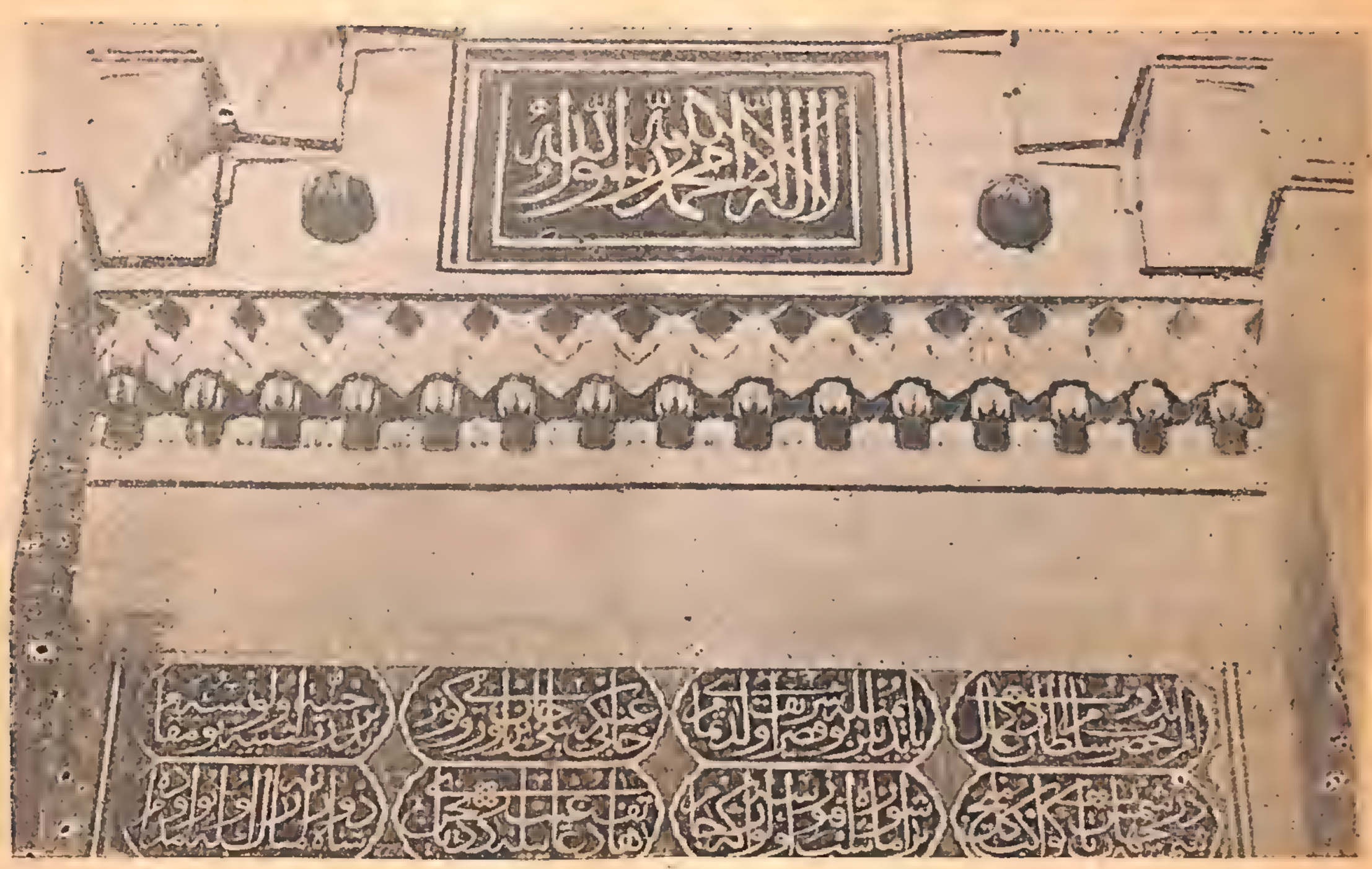

Üçüncü Murat dairesinde haremin nakli tarihini aydınlatan en eski kitabe...

yaptırıldığı fikrinde iseler de bu ancak demir kanadların tebdilen yeniden yapıldığını bize gösterir.

Bugün (Çin porselenleri hazinesi)nin mahfuz bulunduğu ilk (dört kubbe) Fatih devri inşaatı olduğu sayın üstad Tahsin Uz'un himmetile tahakkuk etmiştir. Evvelce (İç hazine) olan bugün (Silâh hazinesi) bulunan (sekiz kubbeli) metin bina Bursa tipi karakterini taşıdığından on beşinci asırdan kalma olduğu anlaşılıyor. (Babüs-saade) denilen sarayın üçüncü kapısı karşısında bulunan (Arz odası) Fatih Mehmedin (Kanunname-i al-i Osman)ında böyle bir odanın yapılmasını zikretmesi ve binanın üslûbü mimarisi on beşinci asırdan kalma olduğunu gösterir.

Evvelce (Ağalar Camii) olan bugün (Yeni kütübhane) olarak tanzim edilmiş bulunan bina yapılış tarzının kadimî ve inşa bakımlarından on beşinci asırdan kalma olduğuna hükmediliyor. Vaktile (Hazinei Hümayun)un mahfuz bulunduğu binanın Fatih devri inşaatından bir (köşk) olarak yapıldığı bu son zamanlardaki saray tamiratından ve yapılan tetkiklerden anlaşılmıştır. Nihayet (Baş Lâla kulesi) denilen metin mahallin de on beşinci asırdan olduğunu tarzı mimarisi gösterir. İşte bugün (Topkapı Sarayı) denilen binalar manzumesinde on beşinci asırdan kalma mebani bunlardan ibarettir. Fatihin hususî müverrihi olan (Kritovolos) bu sarayın inşaatı münasebetile her tarafının enva nükuş vesair âsârı nefise ile işlenmiş olduğunu söylüyor. Bununla beraber Kritovolos'un tarihi (855 - 872) tarihleri vakayiini havi bulunuyor ki yukarıdaki gösterilen saray kitabeleri ile karşılaştırmak icabeder. Yine Fatih devri ricalinden (Dursun) Bey (Tarih Ebülfetih)inde (az müddet içinde ol makamı hoş üzerinde bir saray-i âli) inşa olunduğunu bildirmektedir. Fatihin bu iki tarihçisi de bu sarayda bir (harem dairesi) tesis edilmediğini söylerler. Bunlar (Saray-i Cedid-i Âmire) denilen bu (Topkapı Sarayı)ndan mukaddem Bayezidde yaptırılmış olan (Saray-i Atik-i Âmire)den bahsederlerken Kritovolos (Büyük kapıları, fırın ve hamamları geçtikten sonra yüksek burçları ve harem daireleri) demektedir. (Dursun) Bey de (Bazı sera perdei haremi has ve bazı kendi istirahati ve havas ve gulaman rahatı için metbu saraylar ve köşkler tertib etti) diyor.

Bu iki Fatih devri tarihçisi kat'iyetle bize (harem dairesi)nin Bayeziddeki sarayda kurulmuş olduğunu bildirirler. XVII nci asır menbalarından (Evliya Çelebi cild 1) de Topkapı Sarayından bahsederken (Bu sarayda harem bünyad olmamıştır badehu Süleyman

Hân asrında harem bünyad olub)' diyor. XIX nci asır tarihçilerinden (Ata) Bey de (Enderunu Hümayunda bulunanların ekserisini eski sarayda bırakarak kendisi —Fatih— senenin bir kaç mahını yeni sarayda emrar ve istirahat buyururlar idi. Bu usul Kanunî zamanına dek cari olup o asırda Enderunu Hümayunda bulunanların cümlesi yeni saraya naklolunarak eski saray Selâtini uzam hazretlerine terk olundu) demektedir. İşte daha ziyade bu on yedinci ve on dokuzuncu asır tarihçilerine istinad etmiş bulunan son devrin salâhiyettar tarihçileri de eserlerinde bu tarzda idarei kelâm etmiş bulunuyorlar.

Merhum Halil Edhem (Topkapı Sarayı) isimli risalede (Kanunî Süleyman zamanında inşasına başlandığı rivayet olunan bu daire), Profesör Ernest Manburi (İstanbul) adlı seyyahin rehberinde (Topkapı Sarayının bütün garp kısmını Kanunî Süleyman tarafından inşa olunmuş olan harem dairesi işgal etmektedir.) Topkapı Sarayı Müzesi rehberi de (Eskiden Yeni Saray tesmiye olunan bu sarayda bir harem dairesi tesisi Kanunî Süleyman zamanında vukubulduğunu tarihler söylüyorlar; o zamana kadar Padişahların hususî daireleri ile harem eski sarayda bulunuyordu.) Bütün bu ifadeler birbirlerinden naklen olup menşelerine daha evvel yukarıda işaret edilmiş idi. Bayezid camiindeki Veliyyüddin kütübhanesinde (2440) numarada bir kitab bulunuyor. Bütün İstanbul kütübhanelerinde tek bir nüshadır. Müellifin hattı desti iledir. Arabcadır. Adı (Errıhletüsseniye - fi - rıhletil - medinei - verrumiye) dir. Müellifi (Kutbüddin Meki) dir. Bazı kütübhanelerimizde yine bu müellifin olup on altıncı ve on yedinci asırlarda Türkçeye geçirilmiş bulunan (Ela'lâm ya a'lâm Beytullah-ül-haram) ismini taşıyan eser yukarıda tek nüsha bulunan eser değildir. Çünkü bazı kütübhane fihristlerinde yanlış olarak müellifin bu iki eseri karıştırılmış bulunuyor. Bu kutbüddin Meki Mekkenin Hanefî kadısıdır. Mekke Şerifi (Seyyid Hasan bin Ebû Nümeyyi tarafından merkezi hükûmetin orada nöbetçiler ağası bulunan (Deli Pîri) adındaki memurundan şikâyeti havi olan nâme ve hüdaya ile Sultan Süleyman Kanunîye gönderilmiştir. Kutbüddin Meki maiyetile (965) senesi muharreminin Perşembe gecesi Mekkeden çıkmış (90) günde İstanbula gelebilmiş, (66) gün de burada kalmıştır. Bize bıraktığı notlar her bakımdan mühimdir.

Haremi Topkapı Sarayına getiren Üçüncü Murat...

Haremde Birinci Abdülhamit dairesinin dıştan görünüşü...

Haseki Hurrem Sultanın vefatı Meki'nin İstanbulda bulunduğu zamana tesadüf ettiğinden verdiği izahat mevzuumuz olan harem dairesi bahsinde ehemmiyetlidir. Yaptığı ziyaretlerden bahsederken sahife 245 de (on sekizinci Perşembe günü Haseki Sultanın yeri olan eski saraya gittik, Ali Ağa ile görüştük, hediyeler takdim için izin istedik ve takdim ettik) diyor. Bu ifade de (Haseki Sultanın yeri olan eski saraya gittik) diyerek mezkûr tarihte Kanunî Süleyman zamanında (harem dairesi)nin hâlâ Bayeziddeki eski sarayda bulunduğunu bize öğretmiş oluyor. Daha sonra da sahife 254 de (Cemaziyelahıre'nin yirmi altıncı Cuma günü şehzadelerin annesi Haseki Sultan vefat etti.. Merhume hayli vakittenberi hasta imiş.. Hastalığı da taze balık yemekten hasıl olmuş kulunç imiş.. Bu sultan Padişahdan beş çocuk doğurmuştu: Selim, Bayezid, Mehmed, Cihangir..

Diyorlar ki bunun adı Hurrem Sultandır. Vefatından dolayı Padişahın yüreği pek yandı.. Cenazesini Sultan Bayezid Camiine getirdiler. Namazını Ebüssuud Efendi kıldırdı ve kabrine de yine o indirdi. Vefatından dolayı İstanbul yerinden oynadı. Pek çok sadaka verildi). Demek oluyor ki Kanunî Sultan Süleyman zamanında bu Topkapı Sarayında bir harem dairesi mevcut değil idi. Şimdi mevzuumuzun ciddiyetini isbat eden diğer mühim bir vesika daha göstereceğiz.

Topkapı Sarayı arşivinde (1461) numarada bir defter mevcut olup Mimar Koca Sinana ve tarihi itibarile kendi zamanına aittir. İfade tarzına bakılırsa kendi tarafından söylenmek suretile yazılmıştır. Bu defterin (22 - 23) üncü sahifelerinde kendisinin inşa etmiş bulunduğu sarayları anlatıyor. İşte bu Topkapı Sarayından bahsederken (Saray-i cedid-i Hâkanî İç Saray-i cümle Sultan Murad Hân bina ettirmiştir) demektedir. Biz nasıl Kutbüddin Mekki'nin notlarından Kanunî Süleyman zamanında haremin hâlâ Bayeziddeki eski sarayda bulunduğunu öğrenmiş bulunuyor isek işte bu defterden de iç sarayın yâni haremin üçüncü Sultan Murad tarafından eski saraydan bu yeni saraya nakledildiğini ve bu dairenin de Koca Mimar Sinan tarafından yapıldığını kat'î bir surette muasır vesikalara müsteniden öğrenmiş bulunuyoruz. Filvaki bugün de haremdeki en eski daire üçüncü Sultan Murada ait olup (986) tarihli kitâbeyi taşıyor ki haremde bundan daha eski gerek mimarî tarzı ve gerekse tarihî kitâbeleri bakımından hiç bir mahal mevcut bulunmamaktadır. Binaenaleyh bugün Topkapı Sarayı dediğimiz Osmanlı Padişahlarının bu kadîm ikametgâhlarında bir (harem dairesi) tesisi tarihi de bu suretle aydınlatılmış bulunuyor.

Ziya ERKİNS

Av ve Turizm

31 Ağustosta Çıkıyor

AV ve TURİZM mecmuası, memleketimizde büyük bir boşluğu doldurmak gaye ve maksadiyle çıkmaktadır. Türkiyede on binlerce avcı, okuyacak bir mecmuaya sahip değildir. Bugün bütün dünyada avcılık en mütekâmil bir spor haline gelmişken, bizim aynı zamanda an'anevî bir sporumuz olan avcılığı, en iptidaî bir dereceye düşürmüş bulunuyoruz. AV ve TURİZM mecmuası, bu bahiste çok esaslı ve programlı bir neşriyat yapacaktır.

Mühim bir noktaya daha temas etmek isteriz: AV ve TURİZM mecmuası, sade bir avcılık mecmuası olarak kalmıyacak, fakat her avcıyı mutlaka alâkalandıracak mevzuları da ihtiva edecektir. Bu mevzular, asla avcı olmıyan ve böyle bir heves taşımıyanları da şiddetle alâkadar deecektir. Turizm bahsinde, hiçbir coğrafya kitabının öğretemiyeceği coğrafya bahislerini ihtiva edecek ve bütün dünyanın ve Türkiyenin turistik şehirlerini en seçme resimlerle ve en güzel yazılarla sahifelerine aksettirecektir. Bu suretle AV ve TURİZM, her öğretmenin talebesine ve her ana ve babanın bilgisini, okuma zevkini arttırmak istediği yavrusuna tavsiye edeceği bir mecmua olacaktır. Fiyatı 25 kuruştur.

Eski Türk-Macar harblerinden bir sahne: Agriya muhasarası
(M. J. Boldenyi'nin Eski ve Yeni Macaristan adlı eserinden)

OSMANLI TARİHİNDE TÜRK — MACAR YAKINLIĞI

Türk-Macar yakınlığının tarihini misallerle belirten bu yazı, şimdiye kadar tetkik edilmemiş bir mevzudur. Yazının, tahsilini Macaristan Üniversitesinde yapmış ve Türk-Macar münasebetlerini bütün teferruatiyle tetkik etmiş bulunan Tayyip Gökbilginin kaleminden çıkmış olmasını bilhassa kaydetmek isteriz.

Yazan: TAYYİN GÖKBİLGİN

Macaristanda bir buçuk asır kadar sü-
'en Türk hâkimiyeti devri, şimdiye kadar,
ürlü cephelerden tetkik ve mütalâa edil-
niş, bu hususta, çeşitli hüküm ve iddialar-
la bulunulmuştur. Bu devri kapkara, yal-
ız kan ve ateş içinde göstermek istiyen or-
a Avrupa tarihçileri görüldüğü gibi, ob-
ektif bir şekilde tetkik eden ve çok müsbet
ieticelere varan ilim adamlarına da tesadüf
366

edilmiştir. Bundan 25-30 sene kadar evvel bu yolda çalışan ve muhtelif arşivlerde bulduğu vesikalarla bu devri gayet güzel aydınlatan Macar tarihçilerinden Takats Sandor bunlardan biridir. Bir etüdünü bu konuya, yani Türk-Macar içtimaî münasebetlerine hasreden bu zat, dikkate değer birçok misaller vermektedir. Biz bu yazımızda kısaca bu noktalara temas edeceğiz:

Varna Meydan Muharebesi
(M. J. Boldenyi'nin Eski ve Yeni Macaristan adlı eserinden)

Evvelâ, şurası muhakkaktır ki, yüz elli seneye yakın bu uzun devir içinde iki millet muharipleri arasında şövalye ruhu hâkim olmuş, düşmanlarına hürmet ve riayet etmek hususunda her iki taraf da büyük bir anlayış göstermişti. Serhat ümerasından Koppany (Kopan) Sancak Beyi Bayram Bey bir aralık Macar kumandanlarından Batthany'ye esir olmuştu. 15.000 Flori fidyei necat vâdederek kurtuldu ve aynı yerde Sancak Beyliği vazifesine devam etti. Bu münasebetle Macar kumandanına gönderdiği mektup şayanı dikkattir:

«Ben sizin esirinizdim. Fakat itiraf ederim ki, yanınızda misafir muamelesi gördüm. Cenabı Hak size ömür ve âfiyet ihsan etsin. Fidyei necatım olarak on beş bin Florin kıymetinde mal gönderiyorum. Fakat daha iki at borcumdur.

Düşman safında bulunan Macar rüesası, sade böyle müstesna bir halden faydalanarak değil, bu vesile ile Türk serhat beylerinden ya bedeli mukabilinde veya hediye olarak at istemekte ve almakta idiler. Buna dair birçok mektuplar mevcuttur. Bizzat padişahın da Macar beylerine, bilhassa Erdellilere müzeyyen takımiyle atlar gönderdiği vâkidi. Meselâ 1565 te Kanunî Sultan Süleyman, Bebek Iyörgy adında bir Macar kumandanına böyle bir hediye göndermişti.

Türlü şekillerdeki Türk eğerleri ve at takımları orta Avrupaya bu suretle yayılıyordu. Aynı zamanda, Türk kıyafetinde giyinmek de Macaristanda moda olmuştu: 1608 de Mukaddes Roma-Cermen İmparatoru olan Mathias'ın Macar tacını giydiği merasimde Macar asılzadeleri, Hüssar alayları, Hajdu denilen askerler tamamen Türk kıyafetinde giyinmiş ve Osmanlı, Kırım askerlerinin teçhizatına çok benziyen bir şekilde teçhiz edilmiş olarak hazır bulunmuşlardı. Onlar bunu iftiharla kullandıklarını söylerlerdi.

Tunadaki Osmanlı ve Macar gemicilerinin birbirinden tefrik edilmiyecek şekilde giyindiklerini, daha 1584 te, imparatorun bir elçisi, Lichtenstein tesbit etmişti. Diğer taraftan Macaristandaki Türkler de ekseriya, âbaniye, sarık gibi serpuşları terkederek

(Devamı 393 üncü sahifede)

İKİNCİ MAHMUDUN KIZLARI

Yazan:
ADNAN GİZ

II.

İkinci Mahmut (Topkapı Sarayı Müzesindeki bir tablodan)

★

Saray kadınlarının ve sultanların şimdiye kadar bilinmiyen hayatlarını yıllarca çalışarak hazırlıyan Adnan Giz, bu yazısını da İkinci Mahmudun kızlarına tahsis etmiştir. Yazıda, İkinci Mahmudun kızlarının hayatlarını ve hazin maceralarını anlatmaktadır. Sultanların hayatları, ayrıca tarihimizi aydınlatacak vakaları da ihtiva etmektedir.

★

İkinci Mahmud'un ömürlü kızlarının ikincisi olan Mihrimah Sultan, 1812 de doğmuştur. Annesi Hûşyâr kadındır. Padişah, bu kızını da evlendirmek hususunda acele etmemiş, yirmiüç yaşına kadar beklemişti. 1835 de Babıâliye gönderdiği bir Hattı Hümayunla, eski Çanakkale Boğazı muhafızı, Ferik Mehmed Said Paşanın damatlık şerefine lâyık görüldüğünü ilân eyledi.

Nikâh, bermutad Topkapı Sarayında, Hırka-i Saadet dairesinde kıyıldı. Sultanın cehizi, Beyazıd'da Eski Saray mevkiinde bulunan Serasker kapısında hazırlanarak merasimle yeni evlilerin sarayına götürüldü.

28/Nisan/1836 tarihinde başlıyan bu devrin mutantan hadiselerinden biri sayılan düğün töreni, Dolmabahçenin üstündeki Bayıldım köşkü ile etrafındaki geniş arazide yapılmış ve günlerce sürmüştür. Bu arada düğünün sekizinci ve dokuzuncu günleri, Dolmabahçe ile Zincirli kuyu arasında yapılan nişan ve gelin alayları pek parlak olmuştu.

Mihrimah Sultan Babasını çok sever ve her zaman «Allah, bana Babamın ölümünü göstermesin» dermiş Nitekim, evli-

lik hayatı ancak iki yıl sürdü. 12 Temmuz 1838 de ve doğum esnasında vefat etmiş; hayatında pek çok evlât acısı gören İkinci Mahmud, son günlerinde bu yetişkin kızının ölümüyle sarsılmıştı. Eyüpde Nişancılar camiinin duvarında, Mihrimah Sultanın hatırası için yaptığı çeşme, şu tarihi taşımaktadır:

Bende Rıfkı söyledi bir beyt ile
Mısraında tarihi oldu ayan
Eyledi inşa bu dilcû çeşmeyi
Mihrimah Sultan çün Mahmud Han
(1254)

Âdile Sultan, bu kardeşinin ölümünde'ı duyduğu teessürü, divanında şu mısralarla ifade etmiştir:

Ol ikinci kardeşim Sultan ah!
Nur-u kalbim, çeşm-i canım Mihrimah
Hacı Hûşyâr kadın anın maderi,
Babamızın hem ikinci hamseri.
Anı da Mahmud han etti ata,
Bende-i hâsı Said Paşaya ta.
Haftalarca sûr ve şenlikler edüp,
Duhterin memnun edip, gönlün alup;
Çünkü çok gördü felek bu haleti
Ol meyana saldı nâr-ı firkati,
Hastalandı, oldu manend-i hilâl
Anlaşıldı geldi vakt-i irtihal.
Akibet civan iken ol bedr-i tâb,
Münhasif oldu yerin etti turab.

İkinci Mahmud'un üçüncü kızı Atiye Sultan, 1823 de Perviz Felek Kadından doğmuştur. Onaltı yaşında iken babasını kaybetti. Ayni yıl içinde, bir yaş büyük kardeşi Sultan Abdülmecid tarafından, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye azasından Ahmed Fethi Paşaya namzet gösterildi. Nikâhları bir yıl sonra 7. Mayıs 1840 da kıyıldı. Bir hafta süren düğün merasiminde, tanzimat devrinin bir yeniliği olarak yabancı devlet elçileri de eşleriyle hazır bulunmuşlardı.

Yeni evlilerin ikâmetine, muhtelif devirlerde Kuruçeşme, Akıntıburnu veya Arnavutköyü Sarayı namile anılan ve bugün Boğaziçi liseleri tarafından işgal edilen bina tahsis olundu. Ayrıca, Eyüp ile Defterdar arasındaki Esma Sultan sarayı da Sultana verilmiş ve Abdülaziz devrinde Feshane bu sarayın yerinde kurulmuştur. Kâğıthanede yine Atiye Sultana ait olan köşk ve çiftlik ölümünü müteakip Şahzade Abdülhamid efendiye (AbdülhamidII) temlik edilmiştir.

Sanki müşterek ve meş'um bir talih, adım, adım Sultan Mahmud'un kızlarını takip eyliyordu. Atiye Sultanın evlilik hayatı da iki ablasından fazla olarak on yıl devam etmiş, fakat bütün hayat macerası nihayet yirmiyedi yıl içinde tamamlanmıştı.

Atiye Sultanın:

Zevci ile olmamıştı şadgâm,
Bulmadı zevk-u dünyayı tamam.

şeklindeki ifadesine bakılırsa, galiba kocasıyla da pek mes'ut olmamıştı. 11 Ağustos 1850 de vefat ederek, babasının yanına gömüldü. Seniye ve Feride isimli iki kızı olmuş ve bu Hanım Sultanlar, uzun müddet Arnavutköy sarayında yaşamışlardır.

Sultan Mahmud'un, dördüncü ve belki en bedbaht ve romantik kızı Hatice Sultan da Pervizfelek kadından doğmuştur. 6. Eylül. 1825 de dünyaya gelmiş, 13 - 14 yaşında iken babasının ölümüyle mütellim olmuştu.

Der idi cennette rahat bulayım,
Hurilerle anda gelin olayım.

beytinde tasvir olunduğu gibi, saf ve azizane bir ömrün baharında ve henüz onyedi yaşında iken vefat eylemiş, ölümü herkesi ağlatmıştır.

İkinci Mahmud'un çocuklarına musallat olan bu meş'um talihin takibinden yalnız Adile Sultan kurtuldu. Kadın, erkek bütün kardeşlerinin tek istisnası olarak yetmişiki yıl yaşayan bu Sultan, 18. Mayıs. 1826 da doğmuştur. Annesi Zernigâr kadını küçük yaşta kaybettiğinden, babasının zevcelerinden Nevfeda kadın tarafından büyütüldü.

1845 de, Tophane müş'iri olan ve bilâhare altı defa Kaptanpaşalıkta ve bir defa da Sadarette bulunan Mehmed Ali Paşa ile evlendirildi. Bir hafta süren düğün töreni Haydarpaşa çayırında yapılmış ve bu şenlikler arasında Komaski isimli bir İtalyanın Balonla uçuşu, İstanbul'da mühim bir hadise olarak kaydedilmişti.

Düğünü müteakip, Adile Sultanın ikâmetine Fındıklıdaki Neşat abâd Sarayı tahsis edildi. Ayrıca bugün Prevantoryom olarak kullanılan Valdebağı Kasrı ile Cağaloğlunda bir konağı ve Silâhtarağada Sarayı ve çiftliği vardı.

Yakışıklı ve pehlivan yapılı bir zat olan Mehmed Ali Paşa, Sultan Mecid devrinde tarz-ı atik taraftarları arasında yeralmış ve bu meşrebi bakımından Sultan Azizle daha iyi anlaşmıştı. Cennetmekânın ilk cülûs yıllarında pek makbul olduğu ve

(Devamı 393 üncü sahifede)

Sigetvar seferine dair eşsiz bir eser

Yazan:
KEMAL ÇIĞ

★

Resimleri şimdiye kadar hiçbir yerde neşredilmemiş ve eserin mahiyeti şimdiye kadar tetkik edilmemiş «Nüzhet-i Esrar el-Ahbar der Sefer-i Sigetvar» dan Tarih Dünyası, ilim âlemini bu yazı ile haberdar etmektedir. Baştan başa renkli minyatürlerle süslü olan eser, Topkapı Sarayında bulunmaktadır ve dünyada tek nüshadır. Yazı, bu kıymetli eseri etrafiyle tanıtmakta, minyatürlerin sanat değerlerini belirtmekte, bu paha biçilmez minyatürlerin de Hünername'nin resimlerini yapan Osmana ait olduğunu açıklamaktadır.

★

Kanunî Sultan Süleymanın cenazesini taşıyan araba önünde İkinci Selimin dua etmesi. (Bu makalede adı geçen eserdeki minyatürlerden olup ilk defa neşrediyoruz)

«Tarih Dünyası» 4 üncü sayısında, mühim bir siyer kitabını okuyucularına tanıtmıştı. Bu sayıda da Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi hazine kısmı 1339 numarasında kayıtlı hem tarih ve hem de Türk minyatür (resim) tarihi bakımından baha biçilemiyecek kadar değerli olan bir tarih kitabını tanıtacaktır.

Kitabın ismi «Nüzhet-i Esrar-el-ahbar der Sefer-i Siketvar» dır. Bu kitap; meşhur iki ciltlik «Münşeât-ı Âl-i Salâtin» in müellifi Feridun Bey (Paşa) (1) tarafından kaleme alınmıştır. 305 yaprak ve 25×39 ölçüsünde olup, müellifin bizzat güzel bir nesihle Sokollu Mehmet Paşa için kaleme aldığı bu eserde bir müzehhep başlık ve 20 ta-

ne, kitabın bazı mevzularını canlandıran, minyatür sahneleri vardır. Bahis başları altınla ve bazı yerleri de mavi mürekkeple yazılmış, bütün sahife kenarları altınla cetvellenmiştir.

Mevzuu. Gaza ve cihadın methiyle kitabına başlıyan müellif ikinci yaprakta «Kanunî Sultan Süleymanın medh-i şerifleri» diye bir başlık açıyor. Sonra Sigetvar seferinin açılmasındaki sebeplerle Kanunînin bu sefere bizzat iştirak etmesi hususlarını, Ali Paşanın ölümü ve Sokollu Mehmet Paşanın vezarete getirilmesini, sancak beylerine sefere iştirak için yazılan nameleri, padişahın İstanbuldan hareketle Belgrada varıncıya kadar olan menzil ve merhaleleri. Sigetvar muharebesini, zaferden bir gün evvel Kanunînin ölümünü, Sokollunun bu hengâmede hem muharebeyi ve hem de Kanunînin ölümü üzerine askeri idarede gösterdiği dirayet ve liyakati, o zaman Kütahyada bulunan şehzade İkinci Selime gizlice haber gönderilerek tahta oturmağa davet edilişini, Selimin İstanbula gelip tahta otur-

İkinci Selim, Sokollu Mehmet Paşaya mektup yazarken. (Aynı eserden)

duktan biraz sonra Sofyaya müteveccihen hareket edişini, nihayet askere mülâki oluşunu, babası Kanunînin na'şı huzurunda dua edişini, defin merasimini, birçok devletlerin ve bilhassa Venedik Beyi, Beç Kralının ve Şah Tahmasbın elçilerinin cülûs tebriki için geldiklerinde huzura kabullerini, onlarla yapılan muahedeleri, hulâsa 975 senesi Muharremine kadar olan hâdisatı müellif bizzat içinde yaşayarak çok canlı bir üslûpla ve zamanına göre açık bir dille bertafsil kaydetmiştir. Kitabın sonunda «Bu kitabı 976 senesi 13 Recebinde Çorluda itmam ettim» diyor.

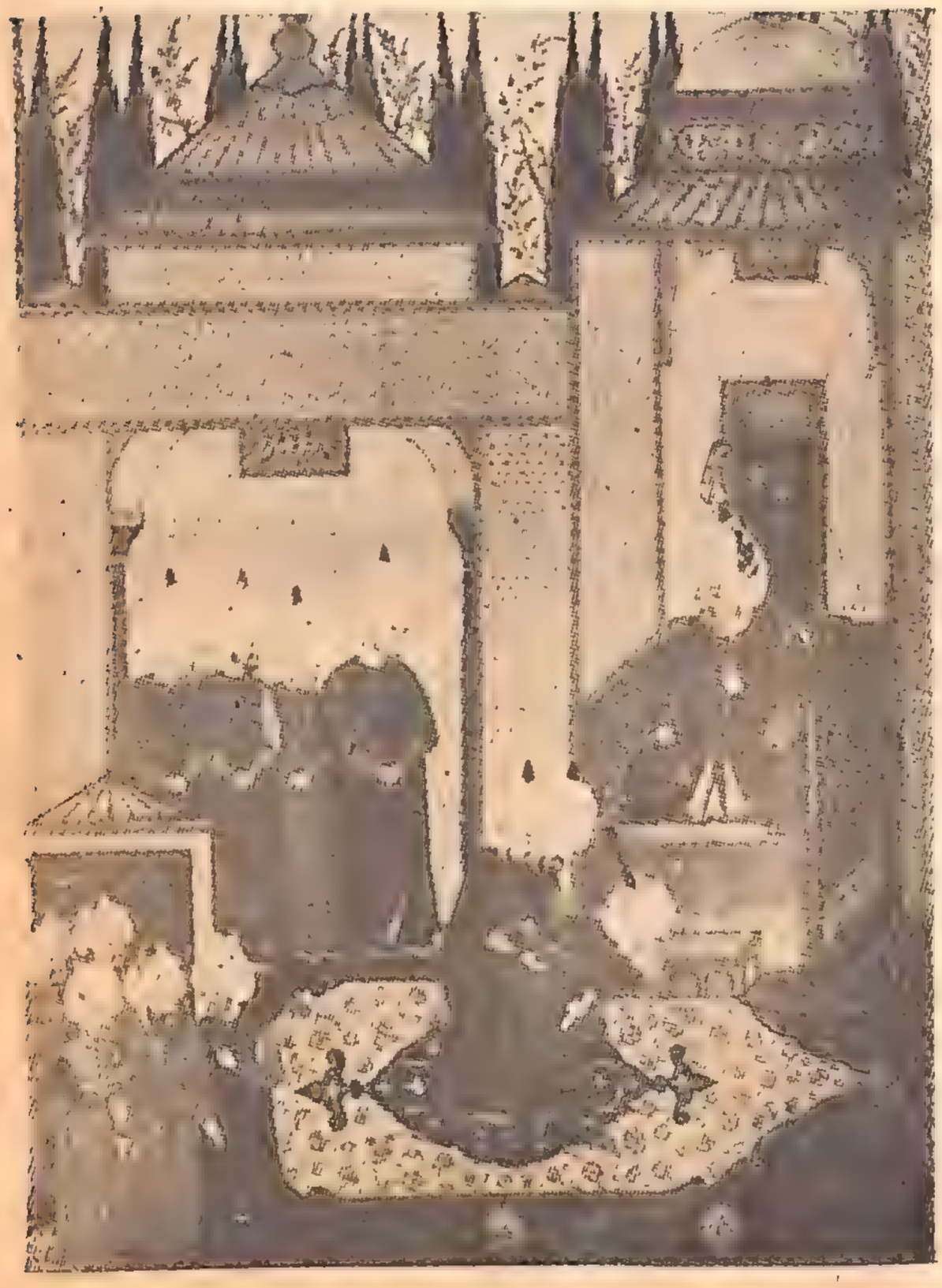

İkinci Selim, Şah Tahmasb'ın elçisini huzura kabul ediyor. (Aynı eserden)

Yukarıda kısaca muhteviyatı tesbit edilen kitap, minyatürlerinin sanat bakımından değeri itibariyle baha biçilemiyecek bir kıymettedir. Bu nefis minyatürleri yapan sanatkâr vakıâ kitapta zikredilmemiş. Fakat; renklerdeki ton ve ahenk, çalışmadaki üslûp ve kompozisyon karakteri itibariyle, meşhur Hünernamedeki minyatürlere o kada benziyor ki, bu minyatürlerin de Osma-

Sokollu Mehmet Paşa, Sigetvar muharebesinde kesilen düşman kellelerini saydırıyor. (Aynı eserden)

nın eseri olduğuna muhakkak nazariyle bakılabilir. Ön plânda gelen şahısların (padişah ve vezir gibi) çehrelerine vakalarla alâkalı büyük bir ifade kudreti verilmiştir. Meselâ Sokollu Mehmet Paşanın, Kanunînin ölümü haberi üzerine ağlayış sahnesi, Selim II. nin, babasının na'şı karşısındaki teessürlü hali; yine Selim II. nin kendisini tebrike gelen elçileri kabul ederken tahtındaki azametli oturuşu bu yirmi minyatürden ancak gelişigüzel alınıvermiş bir iki misaldir.

Tarihçiler ve bilhassa Türk sanat tarihiyle uğraşanlar için büyük bir hazine değeri taşımakta olan bu kitabı müellif şu sözlerle sona erdirmektedir:

«Eğer bu fakir bu denlû bidâa-i yesir ile tahrir ettüğüm kelimata ve kısas ve vakayie ashab-ı maarif-i zev-il-avârif, izhar-ı kudret ve sanayi ve bedayi için, sutur ve nukatı üzere engüşt-i ta'n ile hat çeküp ta'riz ve taarruz ederlerse erbab-ı irfanın bendesi ve ashab-ı ikanın efkendesiyim. Amma: Her kim bize ta'n eyler ise cins-i beşerden, Yârab sen anı lûtfun ile sakla hatardan.»

---

(1) Sicill-i Osmanîye göre (cilt 4, sahife 20) Feridun Ahmet Paşa: Başdefterdar Cevvî zade Abdullah Çelebinin daire-i terbiyesinde feyız buldu. Sonra Divan-ı Hümayun kitabetinden olup Sokollu Mehmet Paşaya intisap etti. 974 seferinde bizzat Mehmet Paşa harb hattına girince Kanunî (Min ba'd sen kendin asıl ma'rekeye varmayup umur-i din ü devlet ve nizam-ı adl-i intizam-ı saltanat babında kaim ve daim olasın ve nur-i didem Selim Hanı ve asker-i İslâmı ve seni Hudaya ısmarladım ve kâtibin Feridun zaâmetine terakki ile dergâh-ı âli müteferrikalarından olsun) hatt-ı hümayunu Feridun Beyin bâis-i ikbali oldu. Bitterakki 981 de nişancı olup 984 te Semendere Beyi oldu. 989 Muharreminde saniyen nişancı olup paşasının halilesi Esmihan Sultan ile evlendi. 991 seferinde (Osmanlı Müelliflerine göre 990 senesinde) öldü.

Erdel Kralının, Kanunî Sultan Süleymanın huzuruna kabul edilişi. (Aynı eserden)

Kardeşlerinin arasında, babasının ölümünden az evvel, soldan sağa: Kralın deniz ataşesi üniformasiyle Kent Dükası; İskoç Highlander alayının albay rütbeli kumandanı üniformasiyle Gal Prensi; Hava Visamirali üniformasiyl York Dükası; Kralın 10. Hussard alayı binbaşısı üniformasiyle Gluçester Dükası...

Windsor Dükünün En Büyük Merakı

Aşkı için tahtını feda etmeyi göze alan İngiltere Kralı Sekizinci Edvard'ın hayatı hakikaten meraklıdır. Onun karakteristik cephelerinden biri de, en çok resim çektiren insan oluşudur. Bu yazı, Sekizinci Edvard'ın bu cephesini enteresan resimleriyle belirtmektedir.

Eski İngiltere kralı sekizinci Edouard, bugünkü resmi hanedan unvanı ile Vindsor Dükası hatıralarını yazdı ve 1950 yılında dünyanın hemen her tarafında bu hatıralar büyük bir merakla okunmaya başladı. Vindsor Dükası, büyük aşkı uğruna dünyanın en büyük bir imparatorluğunun tac ve tahtından vaz geçmiş bir insan olarak bütün dünyanın hürmet dolu alâkasını çekmiş bir sima olmakla kalmaz, bütün hayatı boyunca, denilebilir ki İngilterede hiç bir prens onun kadar sevilmemişti. Çocukluğundan beri halkcıl bir ruh taşımış, dünyanın hemen her tarafını gezmiş, dolaşmış, güzel ve sevimli yüzü, neş'eli tavır ve hareketleri, centilmen sportmenliği ile bütün dünyada sevilmişti. Kral olduktan bir az sonra, gayri resmi olarak İstanbula da geldi, ve Atatürk tarafından çok sempatik bir dost hükümdar olarak karşılandı, ki bu ziyareti müteakip, dünya sulhu için çalışan, bütün insanlığın dostu olan bu iki büyük adamın

Gal Prensliği zamanında, 1922 de Japon sularındaki müstemlekeleri gezerken, Japon kıyafetiyle...

Gal Prensliği zamanında, 1919 da, Kanada seyahatinde, Kızılderili kıyafetinde...

Gal Prensi, bir futbol maçında topa ilk vuruşu yapıyor...

Sekizinci Edyard, dedesi ve babası ile **bir arada...**

Yukarıda: 13 yaşında, İskoçyalı kıyafetinde, dedesi Yedinci Edvard ile beraber Londra sokaklarında...

Yukarıda sağda: 1910 da Gal Prensi olduğu zaman, ki 16 yaşında idi, yeni unvanının resmî kıyafetiyle...

Altta: Edvard, 1898 de...

Altta sağda: Sekizinci Edvard 14 yaşında, kardeşi Mary ile...

eseri olarak Türk - İngiliz dostluğu ve ittifakı kuruldu.

Vindsor Dükası, fotoğrafını çıkartmak bakımından da rekor kırmış tarihi bir şahsiyettir. Tarih Dünyasında, zamanımızın bu meşhur prensinin çocukluk ve gençlik çağlarına aid bazı resimlerini neşrediyoruz. Dük, bu satırların yazıldığı sırada 56 yaşındadır, İngiltere kralı Beşinci Jorj ile kraliçe Marinin dört oğlunun ilki olarak 1894 de doğmuştur; yarım asrı geçen ömrü boyunca türlü kıyafet ve üniforma ile, akıl ve hayale gelmiyecek vaziyetlerde resimler çıkartmıştır.

Bugün İngiltere tahtında oturan kral hanedanı aslen bir Alman ailesidir, «Saks-Koburg - Gota» hanedanı adını taşırdı, birinci cihan harbinde İngiltere ile Almanya arasında bir ölüm dirim boğuşması başlayınca, bu hanedan Almanlık ile ilgisini kesdiğinin bir alâmeti olarak adını değiştirdi, «Windsor Hanedanı» adını aldı. Windsor, İngilterede Taymis nehri kenarında bir kasabanın adı olup Üçüncü Edouard tarafından inşa edilmiş krallara mahsus büyük ve eski bir şatosu ile meşhurdur. Çok eski bir ananeye göre, İngilterede, tahtın meşru vârisi olan kralın büyük oğlu «Gal Prensi» unvanını taşır, kralın başka oğulları varsa, onlar da büyükten küçüğe sırası ile resmen «York», «Kent» ve «Gluçester» dükası unvanlarını alırlar, Kral Sekizinci Edouard 1936 yılında, yani tahta çıkdıktan birkaç ay sonra hükümdarlıktan istifa edince, hangi resmi unvanı taşıyacağı bir mesele olmuş, nihayet, hanedanın adını taşıması bir sabık krala en lâyik unvan olarak görülmüş, ve dünyaca sevilmiş olan bu adam «Windsor Dükası» unvanını almıştı.

Windsor Dükası en eski resimlerinden -bebeklik zamanı müstesna- hemen daima bahriyeli esvabı ile görülür, ki bu çocuk, resmen üniforma taşıma çağına geldiği zamanlar bahriye küçük zabit üniformasını daima tercih etmiştir.

Windsor Dükasını, dedesi kral Yedinci Edouard çok severdi, zamanın pek sevilmiş bir hükümdarı olan bu zâtin torununa karşı gösterdiği alâka, çocuğun pek küçük yaşdan itibaren dünyaca tanınmasına sebeb olmuştu. Windsor Dükasının dedesi ile çıkarılmış resimleri pek çoktur.

Ahmet Bülent

Deli Hüseyin Paşanın Yayı

Türklerin efsanevî Ataları Oğuz Hânın icad ettiği oku ve yayı yapmak; bugünün en modern topunu ve tüfeğini yapmaktan çok zordu. Kullanılmaları da öyle...

İyi ve makbul bir ok iki seneden elli seneye kadar ancak hazırlanabilirdi. Kuvvetli yayları kurmak da her babayiğitin harcı değildi. Bir yayı kurmak bazan bir hiçi hep, bir Yeniçeri neferini derhal Derya Kaptanı, vezir yapabilirdi.

Dördüncü Murad zamanında Sarayda Zülüflü Baltacılığa yazılan Kastamonulu Deli Hüseyin bir gün Topkapı Sarayında Kızlar Ağasının odasını temizliyordu. Duvardaki iri bir yay gözüne ilişti. Bu yay; Türk gücünü ve kuvvetini denemek için İran elçileri tarafından Padişaha getirilmişti. Sarayda ve orduda bunu kimse kuramamıştı. Deli Hüseyin yayı yavaşça duvardan indirdi. Bir hamlede kuruverdi. O sırada da kızlar ağası ansızın odaya girdiği için yayı açmadan yerine astı ve çeklip gitti. Ağa duvardaki yayın kurulduğunu görünce bağırdı:

— Tez gelin buraya!.. Bu yayı kim kurdu?.

Büyük ve ağır cezalara çarptırılacaklarını düşünen baltacıları derin bir korku aldı. Kolbaşı titreyerek cevap verdi:

— Demin içeriye Deli Hüseyin girmişti.. O kurmuş olacak..

Deli Hüseyin; ağanın huzuruna çıkarıldı. Zangır zangır titriyordu. O; yiyeceği

(Devamı 394 üncü sahifede)

Dersimin erkânı harbi diye anılan Alişiri öldüren gene Dersimli Zeynel

Yakın tarihin esrarla örtülü hâdiseleri ve Koçkirili Alişir

Bu yazı, yakın tarihin şimdiye kadar bir esrar perdesiyle örtülü kalan Dersim isyanının içyüzünü aydınlatmaktadır ve bu isyanın elebaşılarından Alişir hakkında şayanı dikkat malûmat vermektedir. Şimdiye kadar hiçbir yerde neşredilmemiş malûmatı ihtiva eden yazı, aynı zamanda Cumhuriyet devri tarihini yazacak istikbalin tarihçisine son derece meraklı ve faydalı vesika teşkil edecektir.

Yazan: NAZMİ SEVGEN

(Yazı ve resimlerin iktibas hakkı mahfuzdur)

Dersim'in tarihçei seyyiatında böyle bir isim de vardır:

Alişir, öldüğü zaman «9 Temmuz 1937» tahminen elli beş yaşlarında idi. Alişiri ilk defa siyaset ve mel'anet sahasında, Koçgiri aşireti reisi Mustafa (Paşa) nın kâtibi olarak görüyoruz. Dersim havalisinde tanınması, birinci Büyük Harpte Erzincanda Ruslarla teşriki mesai ettiği zamana tesadüf eder. Erzincanda Rusların et müteahhidi olarak ortaya çıkan Alişir, Rus komutanlığından orduya sığır mübayaa etmek üzere yediyüz Türk altını yanına da bir manga kadar Rus askeri ve on mekkâre almış, Munzur dağlarını aştıktan sonra Rusların elinden hayvanlarını gasb ve askerlerden de üçünü esir ederek Dersime yürümüştür. Bu hâdise, esasen Türk düşmanı olan Erzincandaki Rus komutanı Lahof'un büsbütün Türkler aleyhine harekete geçmesine sebep olmuştur.

Alişir, karısı Zarife ile, dağlarda silâhlı gezdikleri zaman

Alişir, Dersime geldikten sonra «Ovacık»-daki milis alayının kâtibi olmuş, alayın Rusları önlemek üzere Munzur dağı mıntakasına hareketinde beraber gitmiş, bir müddet de «Sebil Baba Dağı»nda kalmıştır.

Büyük Harpten sonra Koçkiri'ye avdet eden Alişir, eski vazifesi olan Koçgiri Aşireti Reisi Mustafa «Paşa» nın oğlu Alişan Beyin kâtibliğini deruhde etmiştir. İşte Alişiri burada, memleket ve devlet aleyhindeki hareketlerin başında bir dimağ olarak görmek üzereyiz. Alişiri, Koçgiri Aşireti Reisi Mustafa «Paşa» kendisinde bazı istidadlar görerek yetiştirmiş, onu bilhassa sık sık Dersime göndererek Dersim aşiretleri üzerinde müessir ve faal olmasını temin etmiştir.

Alişir; zeki, fesadcı ve cesurdur. Çok güzel Türkçe okur, yazar. Dersimde elimize geçmiş bir çok siyasî ve hicvâmiz manzumeleri vardır. Kendisine bu diyarın halâskârı süsünü vermiş, daima öyle görünmek istemiştir. Onda Kürdlük fikir ve emelleri de vardır. İşte bu fikir ve emellerdir ki, büyük harp mütarekesini müteakip Alişiri, bütün kirli ve fesadcı emellerile ortaya çıkarmıştır.

Sevr muahedesine, Kürdlerin ekseriyet teşkil ettikleri yerlere muhtariyet idare verileceği mealinde bir madde konulmuş olması Kürdleri ümidlere düşürmüştü. Bu sırada Koçgirili Mustafa «Paşa» nın oğlu Haydar Bey İstanbula giderek Kürd Teâli Cemiyetine girmiş, Koçgiri'ye avdetinde «Ümraniye» de cemiyetin bir şubesini açmıştı. Şubenin riyasetini de deruhde eden Haydar Bey, Dersimdeki aşiret reislerile sair müteneffizleri, Koçgirinin ileri gelenlerini cemiyete kaydetmiş, Kürd âmaline müteallik eserlerle beraber cemiyetin nâşiri efkârı olan Kürdçe «Jin» gazetesini de getirterek işe bu noktadan hız vermişti. İyi bilmek lâzımdır ki, Haydar Bey bu işleri yapacak, başarabilecek bir adam değildir. Perdenin arkasında Alişir vardır, asıl faal, muharrik olan odur.

Nihayet Alişiri, 1920 senesi Martında maskelerini atarak, hakikî siyasî hüviyetile Dersimde Ovacık ve Hozatta halka tahrikâmiz hitabeler verirken görüyoruz. Yanında Refahiyenin Şadilli aşireti Reisi (Paşa Bey) ve arkadaşları var. Alişir, bu cür'eti Kürd Teâli Cemiyeti Reisi Abdülkadir'den almıştır. Çünkü Dersime gelmeden bir müddet evvel, Koçkiri'nin Armudan köyünden Mıgırdıç isminde bir Ermeniyi sureti mahsusada İstanbula göndermiş, bu vasıta ile Seyyid Abdülkadirden talimat almıştır.

Alişir, Dersimdeki konuşmalarını Türkçe yapmıştır. Dersimliler ve Koçgirililer «Zaza»-ca konuşurlar. Fakat aralarında lehce farkı vardır. Bu sebeple Koçgirili Zaza Dersimli Zazanın söylediğini anlayamaz (1). Alişir, Kürdçe de yazmış, şiirler söylemiştir. Bunlar da ayni sebeple Dersimde yer tutmamış, okunamamış, bellenememiştir. Bunun içindir ki, Alişirin fikrî faaliyeti Dersimi çorak bulmuştur.

Alişir; fesadcı sözlerile Ovacık ve Hozatta tahmin ettiği alâka ve temayülü bula-

(1) Muhterem okuyucularımıza, yakında bu sahifelerde Zaza tarihi, folklorü, lisanı hakkında uzun boylu malûmat vereceğiz.

Alişirin uzun müddet sığındığı Munzur dağları ve içine girilmez mağaraları

mamıştır. Dersim 'denizinde fırtına' ancak kendi reislerinin işaretile kopar. Zaten Dersimliler daha evvel, büyük devletlere telgraf çekerek Osmanlı hükûmetinden ayrılmak istemediklerini bildirmişlerdi. Alişir, buna da bir sebep bulmakta gecikmedi. Denildi ki, Osmanlı memurlarının tesirile, Dersimliler hakikî emellerini izhar edememişlerdir. Maksadları müstakil Kürdistan Hükûmetine iltihak etmek ve onun özünü teşkil etmektir. Alişir tarafından bu mealde hazırlanan muhtıra Kürd Teâli cemiyeti vasıtasile büyük devletlere gönderildi. Ne garip tecellidir ki, bu sırada Koçgiri aşireti reislerinden Alişan Bey Refahiye kaymakamlığı vekâletinde bulunuyor, kardeşi Haydar Beyin ve bilhassa Alişirin siyasî faaliyetlerinden gûya habersiz, onlarla tamamen alâkasız bulunuyordu.

Alişirin Dersimde ektiği fesad tohumları bu sırada filiz vermeğe, tesirini göstermeğe başladı. «Ezcümle Ovacık kazasının Tarpazin nahiyesi eski Müdürü Mustafa Ağa, Kemah köylerine gelerek asker toplanmasına Padişahın emri olmadığını, Dersimlilerin asker vermiyeceklerini, Kemahlıların da vermemelerini» tenbih etti ve bunu temine çalıştı. Artık isyan fikri umumileşmişti.

Elâziz Vilâyetinden, garbî Dersim aşiretlerine bir nasihat hey'eti gönderildi. Hey'etin izamını zaaf nişanesi addeden Şeyh Hasanlı ağaları, giden zevata karşı çok barid davrandılar ve şu yolda cevap verdiler:

(Sevr muahedesi mucibince Elâziz, Diyarıbekir, Bitlis, Van vilâyetlerinde müstakil bir Kürdistan teşekkül etmesi lâzım geliyor. Bu teşkil edilmelidir. Aksi takdirde bu hakkı silâh kuvvetile alacağız.) dediler. Birkaç bin Dersimli'nin Sivas vilâyetine hücum ve orayı işgalden sonra Ankara üzerine yürüyeceklerini ifşa eylediler ve faaliyete girişerek her tarafta yağmacılığa başladılar. Ezcümle Belican nahiyesinin Karaibo köyünden Deli Esad oğlu Rifat yirmi kadar avenesile, ahalisi Türk olan Günlü çiftliğini bastı, sekenesinin bir çoğunu öldürdükten, emvalini de yağma ettikten sonra çiftlik halkına hitaben: «Siz ermenilere yaptınız, biz de size yapıyoruz. Dersim aşiretleri geliyor. Biz Sivası işgal edeceğiz ve sonra Ankaraya gidip millî hükûmeti «buna kongre diyorlardı» de devireceğiz.» dedi.

20 Teşrinievvel - 1336 tarihinde Dersim aşiretlerinden Bezgâr aşireti şakileri Giresundan Kemaliyeye gelmekte olan bir yolcu kafilesini Kuruçay'ın Kımhu mevkiinde soydular. Civarda askerî kuvvetler olmadığından Refahiye Kaymakam vekili Alişan Bey yüz kadar atlı ile gûya bu eşkiyanın tedibine git-

ti. Fakat bunları tedibe bedel, talan edilen eşya ve emvalin mühim bir kısmını kendine ayırarak maiyetinden on iki atlı ile Dersime savuştu.» (2)

Koçgiri hâdisesinin teşrihi ve izahı mevzuumuza dahil değildir. Bu sebeple biz yine Alişirin siyasî faaliyet ve şekavetini takip ve hulâsa etmeğe devam ediyoruz.

Koçgiri hâdisesinin başlangıcında Alişir de Efendisi Alişan Bey gibi yine Dersime geldi. Çünkü Koçgiri hazırdı. Koçgiri ile beraber Dersimi de hazırlamak, ve müştereken harekete geçirmek lâzımdı.

Nihayet Alişir, naili meram olmuştu. 8 Mart - 1921 de Koç uşağı aşireti Reisi Bra İbrahim'i tahrik ederek onu iki yüz kadar avenesile beraberine alıp Kemahın Hoğus köyüne gelmiş, Polis Munzur namındaki sergerdeyi yüz kadar maiyetile Üskübürk köyüne sevketmişti. Bu sırada o havalide bulunan Kemah Kaymakamile jandarma komutanını bir baskınla esir etmişler ve 9 Mart - 1921 günü her iki eşkiya kümesi Terkilok köyünde yerleştikten sonra bu mıntakada faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Kuruçay Kaymakamı Talât Beyin Kuruçayın Sime köyünde bulunduğunu haber alan eşkiya, oraya yürüyerek Talât Beyi tutmuş ve soymuşlardır. Cür'etlerini arttıran bu hâdise üzerine Kuruçaya yürümüşler, hükûmet dairelerini yağma ve memurları esir ederek alıp götürmüşlerdir. Bu mel'unane ve bâğiyane hareketlerin sebep ve âmili Alişirdir. Mevcudu beş yüze yakın olan ve Alişirin komutasında bulunan bu güruhu 14 Mart - 1921 de Ümraniye'ye yürürken görüyoruz. Alişirin peşine takıp sürüklediği Dersim kuvayi muavenesi! Koçgirinin merkezine doğru yaklaşmaktadır.

Dikkate şâyandır ki, âsilerin Büyük Millet Meclisine çektikleri telgrafda Alişirin de imzası vardır. Kendisine çok cazib bir de sıfat eklemiştir: Sâdattan Alişir.. Telgrafın suretini veriyoruz. Çünkü bu Alişirin kaleminden çıkmıştır. O, böyle bir yazı işini 27 Mart-1937 tarihinde Sin'e vukubulan taarruzu müteakip, maslûb Seyyid Rızanın Elâzıkda dördüncü umumî müfettişliğe gönderdiği arizeyi de yazmak suretile tekrar yapmıştır. Böyle siyasî ve mânalı yazılarda melekesi vardır:

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Nefsi Zara hariç olmak üzere ekseriyeti azimesi Kürdlerle meskûn olan Koçgiri kaza-

Alişir ile karısını öldürmek için Zeynel ile beraber hareket eden ve Zarifenin bir kurşunu ile ölen Vank'lı Efendi

sile Divriği, Refahiye, Kuruçay, Kemah kazalarının mümtaz bir vilâyet haline ifrağ ve teşkilile yerli Kürdlerden bir valinin tayini, memurini adliye ve mülkiyenin yine vazifeleri başında bulunması.

Koçgiri Aşireti Reisi
Mehmed Naki

Sâdattan Alişir

Dersim Aşairi Rüesasından Mustama, Seyid Han, Mahmut Munzur

Nihayet devletin kahir ve kadir eli 24 Nisan 1921 de Koçgiri hâdisesini yerinde söndürmüş, Alişir de mukadder olan âkibetinden bir müddet için kendisini kurtararak Dersime firar ve iltica etmişti. Dersime firar tarihi olan Nisan 1921 den ölüm tarihi olan 9 Temmuz 1937 tarihine kadar on altı sene zarfında Alişir, Tuncelide hemen hiç bir siyasî faaliyette bulunmamış, fakat o tarihten itibaren maslûb Seyyid Rızanın da yanından ayrılmamıştır. Bu sebeple onu yine maskelenmiş olarak Seyyid Rızanın arkasında görmek

(2) Erzincan, Ali Kemalî, sahife 154.

Alişirin ibret verici akıbeti: Başı, Zeynel tarafından kesildikten sonra...

kabildir. Bu sırada fırsat buldukça gizliden gizliye halkı tahrik ve teşciden fariğ olmamıştır. Onun biraz da tahrikâmiz olan Dersim hakkındaki şu manzumesi fikri mel'unanesinin bariz bir tezahürüdür:

Gönül gel gezelim Munzur dağını
Ne hoş memlekettir ili Dersimin
Seyran eyliyelim Sultan dağını (1)
Ne hoş çiçektir gülü Dersimin

* * *

Nice Padişahlar geldi cihana
İli almak için düştü gümana (2)
Her bir bir çeşit atmış bir yana
Kesilmemiş kıylü kali Dersimin

* * *

Arslanlar yurdudur tilkiler girmez
Gerçekler sırrıdır akıllar ermez
Evliyalar gülüdür zalimler dermez (3)
Ona bağlıdır yolu Dersimin

* * *

Merdan-ı Hüdaya kim ki yaklaşır
İmdada kavuşur, hemen ulaşır
Cûşa gelir, şimşek gibi savaşır
Etrafı yıkar seli Dersimin

Aşair cömerd Hakkın rahına
Sultan Munzur durmuş kıblegâhına
Sultan Baba derler onun Şâhına
Atılır topları beli (4) Dersimin

* * *

Takinin Şeyh Ahmed ced-i âlâsı
Seyyid ile Şeyh Hasan onun binası
Şükür Hakka geçmiş onların duası
Cümleye üstündür eli Dersimin

Son kıt'ada işaret ettiği «Taki»; nazmda kullandığı mahlasıdır. Alişir, yazılarında «Hatayî» mahlasını kullanan ve Azarî lehcesile yazmış olan Şah İsmail Safevî'nin tesiri altındadır. Onu taklide yeltenmiştir. Yukarıya nakledilen «Dersim» manzumesi bu tesir ve taklidi çok güzel göstermektedir. Şah İsmail Safevî'nin:

Gönül ne gezersün seyran yerinde
Alemde herşeyün olmayunca

diye başlıyan bir nefesine, «Dersim» manzumesi ne kadar benzemektedir.

Alişir, mütareke günlerinde Koçgiriden Dersime geldiği zaman yeni teşekkül etmekte olan millî hükûmeti tezyif için şöyle birkaç Mısra da uydurmuş, bunu bir müddet elindeki sazına da söyletmiştir:

(Devamı 395 inci sahifede)

(1) Mecmuamızın gelecek sayısında okuyacağınız «Celâleddin Havariz Şah — Tacik Baba» isimli yazımızdaki Tacik Baba dağının bir adı da «Sultan Dağı»dır. Manzumenin biraz aşağısındaki «Sultan Baba» da yine ayni dağdır.

(2) İşkil, zan, şüphe,

(3) Dermek: Toplamak,

(4) Beli: Evet.

Alişirin kendisine manzum bir mektup yazdığı Bahtiyar aşireti reisinin oğlu şaki ve maktul Şahin Fethi

Fatih Sultan Mehmed'in Rumeli'deki Eserleri

★

Bu cami, Fatih Sultan Mehmedin Tırlepe'de yaptırdığı camidir, resmi H. Minetti tarafından alınmıştır. İlk defa Tarih Dünyası mecmuasiyle neşredilen bu resimler, büyük Fatihin Türk medeniyetini her gittiği yere yaydığını göstermektedir.

★

Tarihin en büyük zaferlerini yaratmış olan büyük Fatih, adını ebedîleştiren eserler yapmaktan da geri durmamıştır. Bu yazıda, Fatihin Rumelide yaptırdığı eserler toplu olarak mütalâa edilmektedir.

Yazan: Prof. Dr. SÜHEYL ÜNVER

Hakikaten Üstad Yâhyâ Kemâl der ki: Türkler yalnız mekânı değil zamanı da fethetmeği bilmişlerdir. Bunu yapamıyan milletler fuzulî işgallerine bir müddet sonra nihayet vermek zorunda kalmışlardır. Uzak yakın tarihler bunun misalleriyle doludur. Hele İkinci Cihan harbinin akıbetini gördük, daha da neler göreceğiz.

Bizim için biz de dahil olmak üzere şöyle diyenler de bulunur. Türkler gittikleri yerlerde kendilerini temsil edememişler ve halkı kendilerine ısındıramamışlar. Acaba bundan garib bir bühtân olur mu?

Türk adaletiyle gittiği yerde kalacağından okadar emin ki Rumelide altı buçuk asır oturacağım demiş ve dediğini de yapabilmiş. Suriyede 4 asır kalmışız. Fransızlar bir asrın dörtte birini dolduramadılar. Rumelinin emniyeti için Macaristanda bir buçuk asır kalacağız diye hesaplamışız. Yani Türk başkaları gibi yalnız mekânı değil, zamanı da feth ediyor.

Sonra Türk gittiği yerde benilğini o kadar aşılamıştır ki Rumelideki topraklarımızda şimdi teşekkül eden hükûmetlerin hududları içine girin. Türklerin tesir yaparak bırakdıkları âdet ve yaşayışlarından daha az bir şey görmezsiniz. Biz onlara okadar tesir etmişiz. Herşeyimizi almışlar. Biz de önce onlardan bazı şeyler almışız amma onları Türk yapmışız. Onlar da bize kendilerinden geçip artık bizim olan itiyad ve usulleri Türk usulü diye almışlar. Kim demiş ki Türk kendisini temsil edememiş. Onun kadar bulunduğu yerde tesir bırakan millet az gösterilir.

Meselâ Fatih Sultan Mehmedin otuz bir senelik saltanatı, birkaç senesini Anadolu ve İstanbul için ayırın, hep Rumelide geçmiştir. Eski yerlerimizden geçerek yeni yerleri almış ve Rumeli fethi zamanında tamamlanarak adâlete dayanan tam bir Osmanlı imparatorluğu kurulmuştur. Gittiği her yerde medenî bir eser bırakmıştır. İşte

Köstendil'de Fatih Camii (H.M.)

burada ufak bir liste vermeğe çalışıyoruz.

Gittiği yerlerde kısmen bildiğimiz büyük ve küçük camilerden başka köprü, kale, ve şüphesiz daha başka mamureler de vücude getirmiştir. Eğer biz bunların hepsini bilseydik yekûn bir hayli kabarır, Fatihin aldığı yerlere ordu ve devlet erkâniyle yarış edercesine hemen içtimaî ve âmmenin hizmetine amâde müesseseleri derhal kurdurduğu ve bunun yekûnunun yüzleri aşacağı görülebilirdi. Biz bu yazımızla böylece bir konuyu ele alarak tevsi etme lüzumunu ortaya koymuş oluyoruz.

Biz bu yazımızı, Başvekâlet Arşivinde, şimdiki görüşle ve gayri ilmî denerek yarıda bırakılan Rahmetli M. Cevdetin başladığı tasnif dosyaları fihristinden çıkarabildik. Bazı ilmî çalışmalar olur ki bugün için pratik afidesi bir nesil öteye atılmıştır. Bu bir kayıptır. Fakat her nedense beynelmilel bir ölçüye dayanarak gayri ilmî telakki edilen bu fihristlerden bir vakıflar dosyasından çıkan birkaç vesika bize medeni bir mevzu kazandırıyor, ne yazık ki medeniyetimizin bu kısımlarını bildirecek diğer 60 milyon tahmin edilen vesikalardan neler elde edileceği hakkında bir fikir yürütemiyoruz.

Bu mevzuun işlenmesinden şu mühim neticeyi de çıkarabiliriz:

Biz gittiğimiz her yerde daha fethin ilk gününden itibaren adâletimizle beraber medeniyetimizi de götürmüşüz. Bu medeni eserler bizi bir asra gelinceye kadar Rumelide ekseriyette tutmuş. Lâkin bizim sâyemizde rahat yaşıyan azınlıklar, hariç devletlerin tazyikiyle istiklâllerine kavuşmuşlar. Artık oraların asırlarca yerli Müslüman ve Türkleri envaı zulümlere maruz kalmışlar, maalesef hepsini sayamıyacağımız bu Türk tapularını, yerlerini kendilerinden daha medenî olmalarını istediklerine emanet ederek ölmüşler veyahut ana vatana dönmüşlerdir.

Ne yazık ki bizden ayrıldıktan sonra çok mes'ud olmalarını dilediğimiz bu memleketler maalesef bir asır önce devletlerini hiç de lüzum olmadığı halde zulümle kurmuşlardır. Buna herhangi dine sâlik olursa olsun kıymet vermiyen ve evolüsyon nazarından geri olan insanlar zulm ile mes'ud oluruz zannediyorlarsa bunda ne kadar aldandıklarını bugün dünya yüzünde böyle milletlerin rahat ve huzur içinde olmamaları, yapılan zulümlerin aynini gördükleri de maalesef meydandadır.

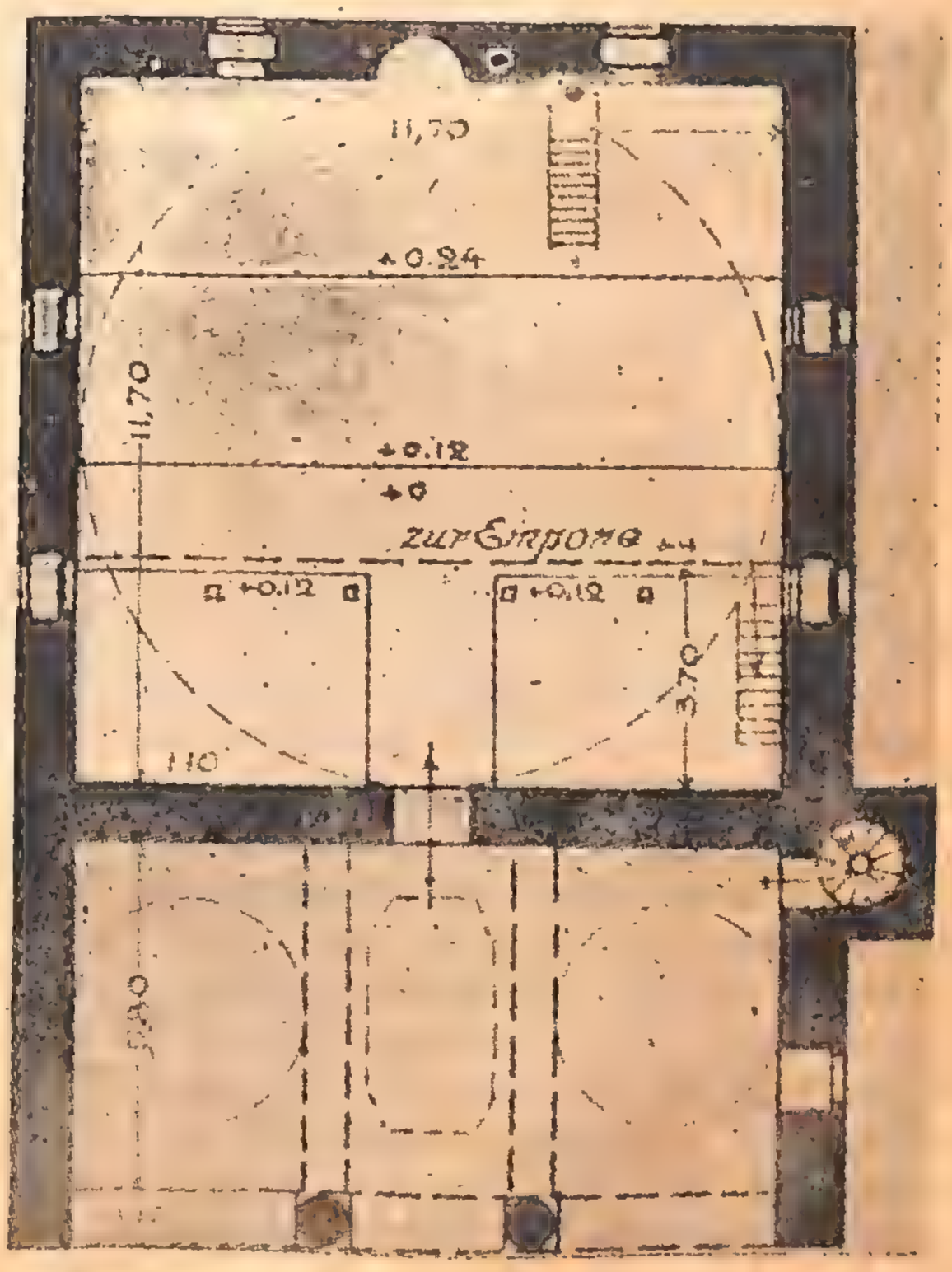

Köstendilde Fatih Camiinin plânı (H.M.)

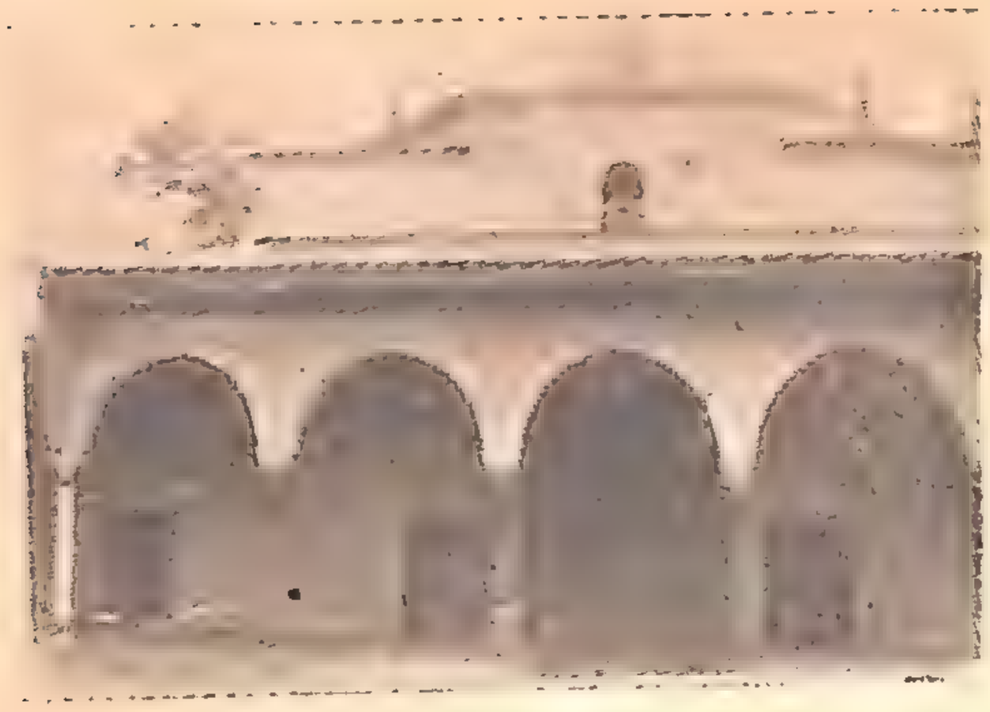

Saraybosna'da Fatih Camii

Saraybosnada Fatih Camii ve Gazi Hüsrev Bey kütüphanesi (Prof. A.S.Ü. 1938)

Saraybosnada Fatih Camii avlusundan bir köşe...

Bir insanın canına kıyılabilmesi esefle söylenebilir ki görünüşe nazaran pek kolaydır. O insanların bıraktıkları medenî bir eser de ortadan ayni kolaylıkla kaldırılabilir. Her ikisi de kendilerine ait olmamakla beraber bir zulümdür. Bir milletin asırlardır pâyidâr olan medenî bir eserini daha medeniyiz diyenlerin yaşatması lâzımdır. Bu onlar için bir şerefdir. Nitekim Türkler gittikleri yerlerde kendisine ait olmıyanlardan bulduklarını saklamış, hele kıymeti olanların üzerinde durmuştur. Bunlar miletimizin medenî olgunluklarını gösterir.

Bu yazımda maalesef tam bir liste veremiyorum. Acaba gördüklerim nisbetinde yazabildiklerimin bugün kaçı mevcuttur? Onda biri belki müstesna, diğerleri herhangi bir maksat için ya yıkılmış veyahut başka bir iş için maskelenerek kullanılmıştır.

Biz ayrıca aldığımız diğer bir mevzu'da Rumelide bütün medenî eserlerimizin elimize geçen vesikalar nisbetinde bir listesini vermeği denedik. Bu yazımızda bunların arasından yalnız Fatih Sultan Mehmed'e ait olanlarını almış bulunuyoruz. İşte medenî vâkı'alar; ve onun bugün bilemediğimiz âkibetleri.

Göstendilde Fatih Sultan Mehmed camii (1).

— Saraybosnada Fatih Camii (2)

— Lofcada Fatih Sultan Mehmed Camii (3)

— Pirlepede Fatih Sultan Mehmed camii (4)

— Priştinede Fatih Sultan Mehmed'in diğer bir camii ile hamamı (5)

— Priştinede Fatih Sultan Mehmet'in camii kebîri (6)

— Köprülü kasabasından akan Vardar

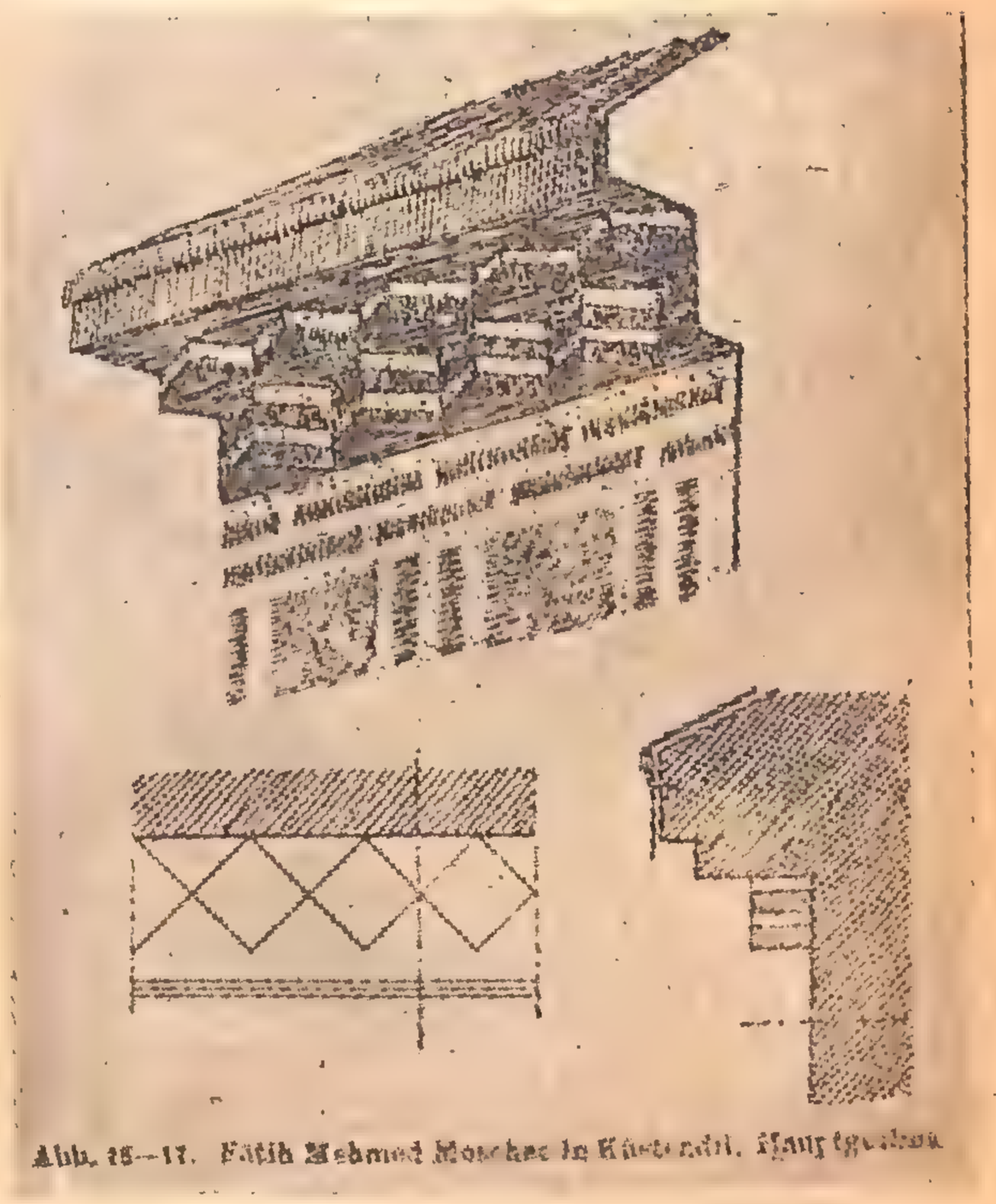

Köstendil'de Fatih Camii mimarisinin hususiyetleri (H.M.)

nehri üzerinde Fatih Sultan Mehmet'in inşa ettirdiği köprü (7)

— Semendrede Hisar içinde Ebülfeth camii (8)

— Fatih'in İlbesan kal'ası (9)

— Sofyada Sultan Mehmet camii (10)

— İştipte Fatih camii (11)

— Atinada Fethiye camii (12)

---

(1) — Henry Minetti Plânını yapmıştır. Eserine bakınız.

(2) — Eylül 1938 de beynelmilel 11'-inci Tıb Tarihi Kongresi vesilesiyle mahallinde resimlerini almıştım onlara bakınız.

(3) — Kâmil Kepecioğlu vesikalarından birinde görülmüştür.

(4) — Abdi bey mukatıasından müezzinine günde 6 akçe verilmesi hakkında Kâmil Kepecioğlu'nun bir notundan öğrenildi. Sene 1177 Safer (1763) tarihli.

(5) — Kâmil Kepecioğlu notundan 18 safer 1212 (1797) tarihli Başvekâlet arşivi Vakıflarda. 25416.

(6) — Bu camiye bir hatîb tayini hakkında bir ilâm vardır. M. Cevdet tasnifi Vâkıflar dosyası N. 21701. 20 za 1243 (1827) tarihli Başvekâlet Arşivi.

(7) — Köprünün tamiri için 37 köprücü tayin edilmiş ve hizmetleri mukabili bazı tekliflerden muaf tutuldukları halde hizmetten çekinmişler ve muafiyetleri de ilga olunmuştur. B. 1251 (1835) Başvekâlet arşivi. Belediye dosyası N. 5842.

(8) — Evliya Çelebi Cilt 5. S. 585. Semendere hakkında mühim ve tarihî izahat verir. Ben 1938 de Tıp Tarihi Kongresi vesilesiyle burasını ziyaret ettiğimde yalnız kal'a bedenlerini gördüm. Evliyanın bahsettiği eserlerden hiçbir şey kalmamıştır. İkinci Cihan Harbinde de kal'anın içindeki cephanelikle berhava olduğunu öğrendim.

(9) — İlk iki satırı 6 beyit olarak manzumdur. «Halledelhayyü mülkü mâlikühа» son beyti epcet hesabiyle 870 (1465) çıkıyor. Kitâbenin diğer kısımları mensurdur. Fatih'in burasını 25 günde Zilka'de de yaptırdığını yazıyor. İbâre sonundaki 870 tarihinden önce «Elabdülmücrim Yusuf bin Abdullâh» ismi okunuyor. Bu zat ka'lanın inşasına memur edilmiş olmalıdır.

(10) — Başvekâlet arşivi. Vakıflar dosyası N. 439. Sene 1247 (1831)

(11) — Başvekâlet arşivi. Vakıflar dosyası N. 25. Fatihin olması melhuzdur.

(12) — Başvekâlet arşivi. Belediye dosyası N. 2362. Ra 1206 mahallesi de var. Fatih'in olması melhuzdur.

Hanyada eski bir camimiz kilise haline getirildi

Bu resim, Girit adasının Hanya şehrinde vaktiyle Türkler tarafından yapılan ve adına «Büyük Cami» adı verilen camidir ki Yunanlılar burasını kilise yapmışlar ve «Aya Nikola» adını vermişlerdir. Resimde de görüldüğü üzere minarenin alemine put konulmuştur. Geçen hafta Hanya limanında çalışan beş komünist amele grev yapmış, biri tabanca ile minarenin kapısında durmuş, diğerleri minarenin şerefesine çıkarak oradan propaganda nutukları vermişlerdir. Jandarmalar bir gün bir gece grevcileri indirememişler, ikinci gün, ancak valinin teminatiyle indirilebilmişlerdir. Bu tarihî resim, Hanyada bulunan mecmuamız okuyucularından Bay Ferit Ağazade tarafından gönderilmiştir.

Hanya ve Giritteki diğer tarihî Türk eserleri hakkında önümüzdeki sayılarda geniş malûmat vreilecektir.

Babıâli, asırlarca Osmanlı İmparatorluğunun idare mekanizmasının merkezi olmuş, geniş teşkilâtlı bir makamdı. Bu yazı, size, Babıâli teşkilâtını bütün teferruatiyle anlatmaktadır.

Sadrıâzam Sait Paşa Babıaliye (şimdiki Vilâyet konağı) girerken...

Yazan:

OSMAN ERGİN

Asırlar Boyunca İmparatorluğu İdare Eden: BABI — ÂLİ

Osmanlı idaresinde halk, belli başlı iki kapı tanırdı. Bunların birisi *Babıhümayun*, ötekisi *Babıâlidir*. Bugünkü Türkçe ile ilkine *Kutlukapı*, ikincisine *yüksek kapı* denilebilir. Frenklerin *Süblime porte* tabiri de bu mânaya gelir.

Babıhümayun, Padişahın oturduğu ve saltanat sürdüğü sarayın, Babıâli de Padişahın mutlak vekili olan Sadrazamın oturduğu ve hükûmet işlerini gördüğü konağın kapısına ve bunlara izafeten o binalara verilen adlardır. Sarayla Sadaret konağına ilkin bu kapılardan girildiği için *Kapı* tabiri gitgide *Padişah sarayı* ve *hükûmet konağı* mânasına da gelmiştir. Sadrazamın oturduğu Babıâliye halk dilinde *Paşa kapısı* denilmesi de bundan ileri gelir. Devlet ve hükûmet işlerini hükümdarla Sadrazamın bu binaların kapıları önünde veya kapılara yakın bir yerde halkla karşı karşıya gelerek görmekde olmaları bu adları almalarına sebep olmuştur. Sanılır. Topkapı sarayında vezirlerin toplanarak hükûmet işlerini görmekte oldukları Kubbe altının o sarayın *babüsselâm* denilen kapısından girildiği zaman sarayın ilk rast gelinen binası oluşu ve Devlet işinin görüldüğü, hatta elçilerin kabul edildiği arz odasının da yine o sarayın *Babüssuade* denilen kapısı önünde bulunuşu da bu zannı kuvvetlendirir.

Fars dilinde Asaf Vezir demek olduğuna göre en büyük Vezir olan Sadrazam konağına *babı Asafi* de denilirdi. 1223 (1808) de yanan Babıâli binası 1225 (1810) da Mahmud II tarafından yeniden yapıldığı zaman bu binaya *Babı Adil* yahut *Babıadlî* de denilmiş olduğunu Şair Vasıfın kapı üzerine yazılan kitabesinin şu iki beyitinden de öğreniyoruz:

Sarfı himmet eyleyüp derkârı sadrı azama
Yaptı evvelkinden âla ol şehi âli nijad
Vasıfa! yazsam seza bu bapda tarihi tam
Babıadlî şahı âlem sa'd ile kıldı küşad

Fakat 1241 (1825) deki yangından sonra yine bu hükümdar zamanında bina yeniden yapılmak istenildiği sırada, Sadrıazam

Selimpaşaya gönderdiği hattı hümayunda, (muhterik olan Babıâlimizin bimennihi taâlâ evvel baharda inşasına irademiz taallûk etti) denilmekle Babıâli tabirinin yine bu padişah tarafından ihya edilmiş olduğu anlaşılır.

Bununla beraber Babıadil yahut Babıadlî tabirlerinin bu binadan başka Osmanlı İmparatorluğunun Adliye teşkilâtı tarihinde de büyük bir yeri olmak lâzım gelir. Şöyle ki:

1223 (1808) de Padişah olan Mahmut II nin mahlâsının *Adlî* olduğunu biliyoruz. Babıâli binasına *Babıadil* yahut *Babıadlî* denilmesi, hükûmet konağını kendi mahlâsına nisbet etmekten mi ileri gelmiştir, yoksa bir hükûmetin esas vazifesi adaleti tatbik ve icra etmekden ibaret olduğu için hükûmet konağına Babıâdil mi denilmiştir? Buraları üzerinde durulmağa değer bir mevzudur. Şu var ki Mahmud II nin biraz sonra izahına girişilecek olan *Meclisi Ahkâmı Adliye* adındaki ilk teşrii, kazaî ve idarî teşekküle *Adliye* sıfatını eklemiş olması ve 1254 (1838) de açılan ilk memur mektebine *Mektebi Maarifi Adliye* demesi Babıâli binasının da ve bu ilk memur mektebinin de birer Adliye müessesesi olmaktan ziyade hükümdara nisbet edilen birer müessese olduğu kanatını doğurur.

Babıâli tabirinin büsbütün terkedilmesi Osmanlı idaresinin kalkmasile başlar. Ankarada kurulan Büyük Millet Meclisi hükûmeti 2, T. sani. 1922 de Osmanlı saltanatına nihayet verince Babıâli de o hükûmetle birlikde tarihin sahifeleri arasına gömülmüş ve bu bina o tarihdenberi *İstanbul Vilâyet Konağı* adını almıştır.

⁂

17 inci asra gelinceye kadar Sadrazamlar için İstanbulun muayyen bir yerinde devletçe tahsis edilmiş bir konak yokdu. Sadrazamlığa tayin olunan kimse İstanbulun neresinde ve hangi semtinde otururşa orası onun hem konağı hem de hükûmtein resmî dairesi olurdu. Bundan dolayıdır ki

Sadrıâzam ile Şeyhülislâm Efendinin arabası Babıâli önünde

Sadrazam konaklarında memur odalarından başka harem daireleri, matbah binaları asker ve hademe koğuşları ve yüzlerce atı barındıracak ahırlar bulunurdu.

Ailesi halkile ve maiyetile birlikte oturmak usulü yalnız Sadrazamlara mahsus değildi. Nitekim Şeyhülislam, Defterdar, İstanbul efendisi (Kadısı) gibi memleketin idaresiyle ilgili öteki yüksek memurlar da hükûmet işlerini kendi konaklarında görürlerdi.

Sadrazamların sık sık değiştiği ve taşrada iken Sadrazamlığa tayin olunup İstanbula gelenlerin hemen elverişli bir konak bulup maiyetile ve âilesile birlikte yerleşmesinin çok kere mümkün olmadığı görülünce Hükümdar sarayı gibi Sadrazam konağının da sabit ve muayyen, aynı zamanda saraya yakın bir yerde bulunması uygun görülmüş ve 17 inci asırdan itibaren sadrazamlar Topkapı sarayına yakın yerlerde oturmağa başlamışlardır.

İslâm ansiklopedisinin verdiği izahata göre: Ahmed I in Sadrazamlarından Derviş paşanın 1015 (1606 - 1607) Demirkapı yakınında bir konak yaptırdığı ve Sadrazam Halil paşanın da 1036 (1626) alay köşkü karşısında bir konağı bulunduğu tarihlerin verdikleri malûmattan anlaşılmakta ve bu suretle Sadrazamların hep saraya yakın olan bu yerlerde oturmakda oldukları görülmektedir. Halil Paşanın konağı Mehmed IV ün

Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa Babıâaliyi ziyaret ediyor

zamanında hükûmetçe tamir ettirilerek ve dayanılıp döşetilerek 1076 (1665) de Sadrazam olan Mehmed Derviş paşaya verilmiş ve bundan sonra Sadrazam olanlar, az istisnalarla hep bu binada oturmağa başlamışlardır.

Bu devirlerde Sadrazamların maiyetlerinde memur, Kapıkulu, (muhafız, asker) ağa (hademe) mehter (Mızıkacı..) gibi sayıları bir kaç yüzü geçen kimseler bulunmakda idi. Bunlar arasında Reisülküttap (Kâtiplerin başı) Kethüdayı Sadrıâli (Sadaret kâhyası) Tercemani divanihümayun ve Çavuşbaşı gibi yüksek memurlar görülmekde, hattâ bunların da bir sürü maiyyeti olduğu bilinmektedir. Reisülküttap. Babıâlinin her türlü yazı işlerile beraber divanıhümayun tercümanile birlikte hükûmetin dış siyasetini (Hariciye Vekilliği işini) Kâhya bey ise Sadrazam konağının idaresile birlikde hükûmetin iç siyasetini (Dahiliye Vekilliği işini) çavuş başı da adlî ve cezaî işleri idarede Sadrazama yardım ettikleri için Sadrazam nerede oturur veya nereye giderse bunlar da orada bulunurlardı.

Tanzimatı Hayriyenin ilân ve tatbiki sıralarında bu sayılan memuriyetlerin adları Dahiliye, Hariciye ve divan davai nezaretlerine çevrilerek yine babıâli binasında ve Sadrıazamın yanında bırakılmış ve bunlardan başka yeni teşkil olunan nezaretlerin Babıâli dışarsındaki binalarda bulunmuş olması da bundan ileri gelir.

Topkapı sarayı arşivinde bulunan ve takriben 1140 (1727) senelerinde yazıldığı sanılan 3208 numaralı bir vesikaya göre yukarıda adı geçen yüksek memurlardan başka aşağıda sayılan 38 kadar küçük memur da Babıâli binasında ve çevresinde Sadrıâzamla birlikte hükûmet işlerini görürlerdi:

Mektubii Sadrıâli, Kethüdayi Sadrıâli kâtibi, âmedi, Divanı hümayun, Rüusi hümayun, tahvil, nişanı hümayun, Defterhanei âmire, Ruznamçei evvel, Başmuhasebe, haremeyn muhasebesi, zecriye muhasebesi, Anadolu muhasebesi, mukabelei süvari, sipah, silâhtar, mevkufat, maliye, Küçük ruznamçe, piyade mukabelesi, küçük evkaf muhasebesi, Haremeyn mukataası, Peskopos mukataası, Büyükkale, Küçükkale, haslar mukataası, Başmukataa, Maden, Masalyane, İstanbul mukataası, Bursa muktaası, Avlonya ma' Ağriboz, mektubii defterî, gnem kitbeti, masrafı şehriyatî, Yeniçeri efendisi, tarihçilik.

⁂

İstanbulun, camilerden medreselerden başka bütün binaları gibi Babıâli binası da tahtadan yapıldığı için şehirde sık sık çıkan yangınlarda defalarla yanmıştır.

İlk babıâli binası yangını 1168 (1775) yılına düşer. Yeniden yapılan bina, Alemdar Mustafa paşa vakasında 1223 (1808) de yanmış ve Mahmut II 1225 (1810) da tekrar taptırmıştı. 1241 (1826) üçüncü defa olarak yanınca bir daha yaptırıldı. 1254 (1838) de dördüncü defa olarak yandıktan altı sene sonra Sultan Abdülmecid biricik hükûmet konağı olan Babıâlinin artık kârgir olarak yapılmasına karar vermiş ve bugün görülen bina 1259 - 1260 (1843 - 1844) senelerinde yapılmıştır.

Babıâli binasının alay köşkü karşısındaki kapısının üzerinde görülen kitabenin şu iki mısraı bunu teyid eder:

Kârigir etse nola ol şeh
binayı milkini
Dâd gerlikte salâbet gös-
terir bak her zaman
Yanmamak üzre binası
kârigir olsun deyu
Eyleyüp ferman kıldı
dehre ihsanın beyan

Meşhur Babıâli vakasında Sadaret dairesi önündeki kalabalık

Bu son yapılışında Babıâli binası oldukça genişletilmiş, dört tarafına da kale gibi yüksek duvarlar yapılmıştır. Bu duvarlar, Keçecizade Fuat Paşanın Sadrâzamlığında (1280) yıktırılıp yerlerine yüksek demir parmaklıklar konulmuş ve 1941-1942 senelerinde binanın son tamirinde parmaklıklar da tamamen kaldırılıp yerine bugünkü alçak duvarlar yapılmıştır.

Sultan Abdülmecid devrinde yapılan Babıâli binasının dış ve iç duvarları tuğladan olmakla beraber döşemesi ile tavanı tahta olduğu için 1295 (1878) de Dahiliye nezaretile Şurayıdevletin işgal ettiği ortadaki kısmı yine yanmış ve bir kaç sene sonra bu kısım eskisinden daha iyi, daha muhteşem, fakat döşemelerile tavanları yine tahtadan yapılmış olduğundan 1327 (1911) de bu kısım da tekrar yanınca bir daha yapılmamıştır. Bugün Babıâlinin o kısmı meydan ve bahçe halinde bulunmaktadır.

Babıâli, adını siyaset âleminde Osmanlı hükûmetine de vermiştir. Bilhassa Avrupalılar Babıâli Sumlime porte demekle Osmanlı idaresini ve hükûmetini kastederlerdi. Bu hükûmet 18 ci asrın ikinci yarısından itibaren koyu mutlakiyetten vaz geçip idaresini Garplılara benzetmeye çalıştığı sırada Osmanlı hükûmeti bir memleketin temeli adalet olduğunu görerek Babıâli binasında ilkin adliyeye kıymet ve ehemmiyet vermiş olduğundan bu maksatla bu binada kurulan idarî, adlî ve icraî kuvvetlerle teşekküller hakkında da bir kaç söz söylemeye lüzum görülmüştür.

Osmanlı hükûmetinin divanı hümayun denilen ilk kaza ve icra heyetini kubbe vezirlerinin teşkil ettiğini ve Topkapı sarayında haftada dört gün Pazar, pazartesi, Salı ve Çarşamba günleri toplanan bu heyete önceleri padişahın Reislik yaptığını, sonraları ise divan müzakerelerini sarayın harem dairesinden ve kafes arkasından takip ettiğini biliyoruz. Kubbe altının bugünkü şekli ve pencere ile kafesin halâ mevcudiyeti de bunu gösterir.

Aynı tarihlerde Sadrazam da kendi konağında ve haftanın dört gününde tezkerecileri ve selâm çavuşu (ile muhtacı arz olmıyan umura hükmü şerif buyrulmak üzere) ikindi divanı yapardı. 18 inci asra doğru padişahlar hükûmet ve halk işlerile bu kadar da meşgul olmıyarak Divanı hümayun Babıâliye nakledilmiş, kubbe vezirliği de kalkmış olduğundan 1241 (1825) tarihine kadar Babıâlide Devlet işleri başlıca iki istikamette yürütülüyordu. Devletin dış siyaset işleri ile mühim iç siyaset işleri için Sadrazam, Şeyhülislâm, Kapdan paşa, Kethüda bey, Defterdar ve Reisülküttap ile sudurdan birinin bulunduğu hususî bir meclis toplanırdı. Alelâde hükûmet işlerile Kadıların görmedikleri idarî dâvalar da Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri ile İstanbul efendisinin Sadrazamın huzurunda ve Babıâlinin arzodasında toplanıp görülürdü.

Çavuşbaşı adındaki yüksek memur divandan verilen kararları tatbik ve icra ile mükellefdi. Çavuşbaşı, suçluları Babıâlinin Tomruk dairesinde hapsederdi. (Tomruk ceza evi mânasına gelir bir tabirdir.)

Mahmud II 1241 (1825) den sonra hükûmetine avrupaî bir şekil vermek istediği

sırada yeniden iki meclis kurmuş, bunlardan *Meclisi valayı ahkâmı adliye* adını verdiği meclismabayinde yani sarayda ve *darı Şurayı Babıâli* dediği de Sadrazam konağında yani Babıâlide toplanmağa başlamıştır.

1254 (1838) de meclisi valayı ahkamı adliye ile darı şurayı Babıâli Meclisi ahkâmı adliye adı altında birleştirerek Babıâlide çalışmağa başlamış ise de biraz sonra yine ayrılarak birincisine kısaca *Meclisi Vala,* ikincisine *Meclisi Tanzimat* da denilmeğe başlamıştır.

Fakat tanzimatın ilânından sonra adı geçen husus meclis, Şeyhülislâm, Sarasker, Bahriye, Dahiliye, Hariciye ve Maliye Nazırlarile Meclisi valayı ahkâmı adliye ve darı Şurayı Babıâli Reislerinden mürekkep olmak üzere daimî bir meclisi has vükela usulü kabul edilmiştir.

Aynı zamanda arz odasında toplanan ve *meclisi şer'de* denilen eski Divanihümayun da oradan babıfetvaya nakledilerek Şeyhülislâmın reisliği altında iş görmeğe başlamıştır.

Yine bu sıralarda Babıâlide *Meclisi ıslahat* ve *Meclisi İcraat* gibi muvakkat meclisler de kurulmuştur. Çavuşbaşılık teşkilâtına gelince: Bunun da adı bu sıralarda *Divanı Daavi* nezaretine çevrilmiş ve 1285 (1868) de Adliye nezareti teşkil olunduğu zaman vazifesini ona terketmiştir.

Biraz önce adı geçen meclisi ahkâmı adliye terkibinde bir taklit sezilmektedir. Çünkü Mısır Valisi Mehmed Ali paşanın kurduğu meclisler ve teşekküller arasında bir de *Meclisi Ahkâm* vardır.

Ordusuna ve idaresine mağlûp olduğu Mısır valisinin Elvekayiülmisriye adında Türkçe - Arapça resmi bir gazete çıkartması, Darültabaetilamir adile bir resmi matbaa açması ve zabit yetiştirmek için mektebi harbiye adile bir mektep açmış bulunması.. gibi bir çok icraatını hemen aynı adlarla Mahmud II nin de kabul ve tatbik etmiş olduğuna bakılırsa bu meclisi ahkâm teşkilini de Mısırdan almış olduğuna hükmolunur. Biraz önce de işaret edildiği gibi, bu tabirin sonuna eklenen Adliye sıfatının ilkin mahkeme ile de münasebeti yoktu. Bu, Mahmud II nin mahlâsıdır. Sonraları bu cihet unutularak *Divanı Ahkâmı Adliye* şeklinde Adliye Nezaretinin başlangıcı olmuştur.

Meclisi ahkâmı adliye, nasp suretile tayin olunan azalardan başka, Sadrazam ve Şeyhülislâm başda olduğu halde, hükûmeti teşkil ve idare eden mülkî ve askerî belli başlı bütün yüksek memurları kadrosu içine alırdı.

1256 (1840) da yapmış olduğu ceza kanununda bu meclis kendisini «cemi kavanini müessesenin ve nizamati mevzuanın hamii kavisi» tabirile vasıflandırmaktadır.

Bu kanunun altında memuriyetlerile birlikte 45 âzâ adı görülmekde ve bu suretle meclisin kimlerden terekküp ettiği de anlaşılmaktadır.

Gerek şu tarif, gerekse azanın adlarile memuriyetleri gösteriyor ki meclisi ahkâmı adliye hem kanun yapıyor, hem o kanunun takip edilip edilmediğini teftiş ediyor, hem de yaptığı kanunları bizzat icra eyliyordu. Ve bu arada memurların muhakemelerine de bakıyordu.

Meclisi Ahkâmı Adliyenin Osmanlı hükûmeti teşri hayatında en mühim rolü bir Medenî Kanun yapmağa başlamasıdır. Sefer 1272 (1855) tarihinde bu meclis, âzasından dört kişiyi *Metn-i Metîn* adında İslâm fıkhı esasına dayanan bir Medenî

(Devamı S. 394 te)

Sait Paşa kabinesinin sukutu ile neticelenen Babıâli vakasında halkın Sadaret binası önünde birikmesi

Sultan İbrahimin bir portresi
(Juanen'in eserinden)

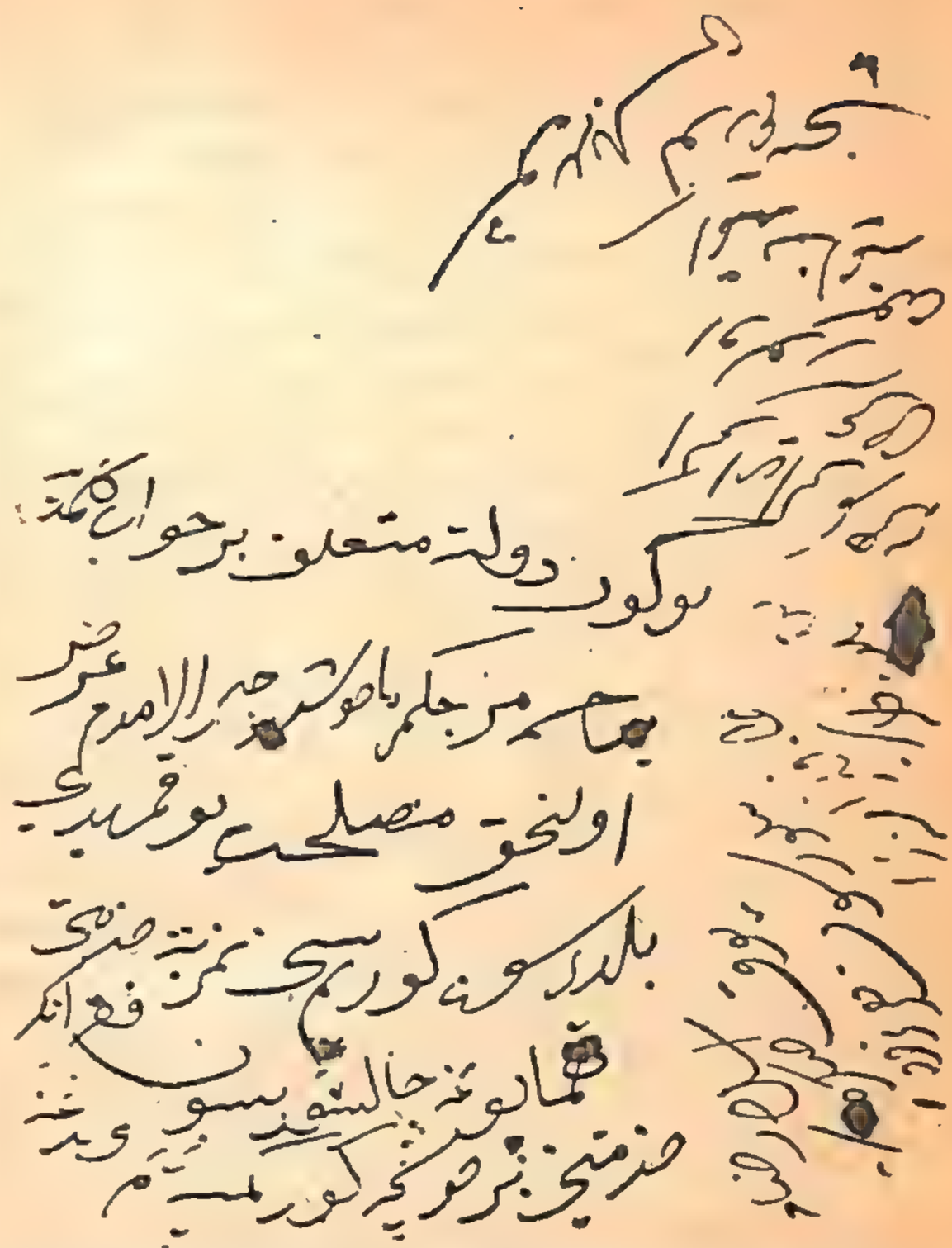

Sultan İbrahimin şimdiye kadar neşredilmemiş mektuplarından biri daha...

Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?

IV.

Sultan İbrahimin devleti idaresi:

Kardeşi IV üncü Murattan sonra tahta geçmek bahtsızlığında bulunan Sultan İbrahim, onun gibi devlet işleriyle pek alâkadar olamıyordu. IV üncü Murat, devlet idaresini; çocukluk çağını atlattıktan sonra, tamamen eline almış, memleket ve milleti istediği gibi idare etmişti. Halbuki Sultan İbrahimin sıhhî durumu buna müsait değildi. Bu itibarla çok zaman devlet idaresini «Vezir-i mutlak» ı Sadrıâzama bırakıyordu.

Halbuki Sultan İbrahimin Sadrıâzamları, birisi müstesna, devlet adamlarında bulunması lâzımgelen evsafı haiz değillerdi: Zamanı Sadrıâzamları IV üncü Murattan yadigâr kalan Kara Mustafa Paşa ile Civan Kapıcı adiyle anılan Mehmet Paşa, Salih Paşa ve Hezarpâre Ahmet Paşa idi. Bunlardan Kara Mustafa Paşa çok iyi bir idareciydi. Kanun ve adalet telâkkilerine uymıyan meselelerde Padişahın emirlerine itaat etmez, onunla acı ve sert münakaşalar yapardı. Bu temiz devlet adamı, bu dürüst siyasetinin mükâfatını 1643 te kafasını feda etmek suretiyle gördü. Yerine geçen Mehmet Paşa azil; Salih Paşa da İstanbul sokaklarında araba dolaşması yaşağını iyi tatbik edemediği bahanesiyle, Üfürükçü Hocanın evinde idam edildi. Son Sadrıâzam Hezarpâre Ahmet Paşa ise, bunların hepsine tüy dikti. Sultanın ve haremin kuklalık vazifesini yaptı. Bu itibarla Kara Mustafa Paşadan sonra Sadrıâzam olanlar, devlet adamında bulunması gereken evsaf ve karakterden mahrumdular. Bunlar, postlarını muhafaza edebilmek için Padişahın ve haremin emir ve arzuları önünde, kayıtsız şartsız eğildiler, günlerini gün etmeğe, keselerini doldurmağa çalıştılar.

Bunları yazmakla hiçbir vakit Sultan İbrahimin devlet işleriyle alâkadar olmadığını söylemek istemiyorum. Bilâkis Padişah, belki kendi arzusu, belki musahip ve haremdekilerin teşvikiyle devlet, millet ve

memleket işleriyle, büyük mikyasta alâkadar olmak istediğini ifade etmeğe çalışıyordu. Yazdığı «hat» larda, millet ve memlekete hizmetten büyük zevk duyduğunu, millet hizmeti olmadığı günler üzüldüğünü, eğlenemediğini, sık sık Sadrıâzama ve devlet adamlarına anlatmağa çalışıyordu:

«Sen ki Veziriâzamsız, birkaç gün umura müteallik cevap gelmiyor. Ayrık alıştık hizmete, ümmet Muhammedin işin görmeğe, bir gün telhis gelmese ne acep gelmiyor, deyu tefekküre varurum, şöyle bilesin.»

«... Birkaç gün umura müteallik cevap gelmese eğlenmezüz. Hemişe Hakka Sübhanehu Vetaâlâ hizmet-i şerifimizi eksik etmeye. Cüzü ve küllî umuru bildirmeyince olmayasun, sonra sen bilürsün, aklım sendedir, şöyle bilesin.»

«Selâmdan sonra ne acep umura müteallik cevap gelmiyor, yohsa safana mı düştün? Sakın benden! Aşikâre nice korkarsan gizlide öyle kork! Gayrı padişahlar demini kaldır, o fikirleri bertaraf eyle, sonra sen bilürsün!»

Sultan İbrahim Sadrıâzama yazdığı hatlarda, bilhassa şu noktalar üzerinde durulmasını ısrarla emrediyordu: İmparatorluk ve İstanbulda sükûnetin temin ve devamı, halka zulmedilmemesi, haklı ve haksızın ayırt edilmesi; zalim eşkıya ve beylerin haklarından gelinmesi; hazinenin vakit ve zamanında toplattırılması...

İmparatorluğun her çeşit işlerine, Sadrıâzamın başkanlığında haftada dört gün toplanan -cumartesi, pazar, pazartesi, salı- Divan-ı Hümayunda bakılıyordu. Bu Divanın âzaları, başta Sadrıâzam olmak üzere Kubbe Vezirleri, Kazaskerler, Defterlarlar ve Nişancı idi. Divan-ı Hümayun -önemli dâvalar müstesna- tıpkı bugünkü kabinenin gördüğü işleri görüyordu. İmparatorluğa ait iç ve dış meseleler burada görüşülür, karara bağlanır, Padişaha arzolunurdu. Padişah Divan-ı Hümayun içtimalarını ya mahremleri vasıtasiyle kafes arkasından dinletir, yahut bizzat kendisi dinlerdi:

«Selâmdan sonra bugün Divana saadetle baktım, Hudaya şükürler eyledim, bu dârâta bu yolu erkânı düzene. Hemen göreyim seni şöyle edesin ki ecdad-ı izamlarım zamanındaki vüzerayı pesend edesin, şöyle bilesin.»

Divanda verilen kararların kuvveden fiile çıkabilmesi için, bunların Padişah tarafından tasdik edilmesi şarttı. Padişah tarafından kabul edilmiyen kararlar, tatbik edilemezdi. Hulâsa son söz ve irade devletin başı ve salâhiyetleri akıl, şuur ve vicdanından gayrı hudutlarla tahdit edilmiyen padişahlarındı. Onların ufak bir işaretleri ve arzuları kanundu.

Divanda verilen kararlar, haftada iki gün -pazar ve salı günleri- Divan âzaları tarafından arz odasında Padişaha takdim olunuyordu. Bu takdim merasiminden önce Padişaha bir telhis yazılıyor ve onda o gün konuşulan meselelere ait arzolunup olunmıyacak maddeler bildiriliyordu:

«Bugün paye-i serir-i saadet-masırlarına Divan-ı Hümayunlarında arzolunacak umur olmamağla ferman-ı âlileri üzere seyr-i mesalih ile gereği gibi tenkid olunup ve Divandan sonra lisanen arzolunacak husus olmağla bu kulları varup rikâb-ı kâmiyab-ı şehriyârilerine yüz sürmeğe izn-i âlileri erzan buyurulursa emr ü ferman kerametlû ve azametlû Padişahım Hazretlerinindir.»

Padişah da, telhisin icabına göre, Sadrıâzama cevaplar veriyordu:

«Bugün maslahat olmadı, öyle olur kâh olur kâh olmaz; göreyim seni devletime nâfi hizmetler göresin...», «Mağlûbum olup hizmetimin tahsili ile olasın...», «Malûmum olup yoğ ise halkın mesahilini hak ve adl üzere göresin ve sayir ahvali dahi, cümle ahvali senden bilürüm.»

Eğer Padişah arz gününde hastalık veya meşguliyeti dolayısiyle gelemiyecekse, durumu Sadrıâzama bildiriyordu:

«Sen ki Veziriâzamsın, malûmun olsun ki salı günü arza varmam. Pencüşenbe günü saadetle cumaya çıkaruz Süleymaniyeye şöyle bilesin. Ondan sonra hâs bakçaya varuruz, otak-ı hümayunumu seyrederüz. Sabrın kalmadı, hatt-ı şerifleri bakmayınca, şükür Allaha çok, şöyle türkçesüz mü sandunuz? Allah kerimdür.»

Hasta ve sinirli Padişah ya kendisinde mevcut olan bazı sabit fikirler, yahut da etrafını saran musahip ve kadınların tesiriyle, memleket ve devlet işleriyle çok yakından alâkadar olduğunu devlet erkânına hissettirmek için sık sık Sadrıâzama «hat»lar göndermek suretiyle memleket işlerine dair raporlar istiyordu:

«Bugün arzolunacak maslahat var mı

yok mu? Yoğ ise halkı bir hoşça zaptedesün. Asla kavga olmasun, işitmeyim. Sen bilürsün gözün açasın, hak kimin ise ona hükmet. Göreyim seni tahsil-i hazine ile zâmini takayyüt etmekte, taksiratlık etmiye, şöyle bilesin.»

«Bugün devlete müteallik cevap gelmedi, yohsam yok mu bildiresün, ne mesmuun oldu ise. Göreyim seni, ne mertebe hizmetine takayyüt edesin, zalim beylere dahi, beni seversen mukayyet olasın. Ne iktiza ederse edelim, ihmal olunmasun...»

Padişahın bu emirlerine rağmen, Sadrıâzam sükûtunu muhafaza eder, aldırmamazlıkta devam ederse, o zaman gazab-ı şahaneyi mucip oluyor, şiddetli ve alaylı hatların yazılmasına sebep oluyordu:

«Ne acep din ve devlet için bir maslahat gelmiyor, yohsa hâb ü rahatte misin? Göreyim seni nice çalışursuz, şöyle bilesin.»

«Birkaç gün umura müteallik cevap gelmiyor, ne acep bildirmiyorsun? Yohsa kendün safada mısın? Bu hiçbir yere mukayyet olmaz deyu mu bildirmiyorsun.»

«Bugün devlete müteallik bir hizmet gelmedi, yohsam mizacın mı nahoştur? Eksik olmamak gerek! Beni seversen göreyim seni ne mertebe devletime nafi hizmetler edersün, ihmal ve müsaheleden hazer edesin. Her nerede zalim var ise bir bir haklarından gelesin. Canla başla çalışmak geresün ve hazinemin tahsili ile takayyüt edesün. Bir nâmâkul şehir içinde görmeyim, sen bilürsün. Cümle umurumu sana tefviz etmişim, şükûrun bil, gece gündüz cümle kullarımdan yüksek ettüğüme, şöyle bilesin.»

Arz günlerinin haricinde veya telhiste görüşülecek bir şey yoksa Divandan sonra, Padişah Sadrıâzamla görüşmek isterse: *«Sadrıâzamım, izin verdüm, umurdur gel ihmal etme şöyle bilesin», «Taşra çıktıkta gelesin, haremdeyim», «Divanı bir hoşça göresin, sonra gelesin», «Sen ki Veziriâzamsın, durmayıp iki konağı bir edüp gelesün tacil, şöyle bilesün», «Bazı ahval vardır söyleşecek iznimle gelesin», «Sen ki Veziriâzamsın, tacil iki konağı bir edüp gelesin, pek yürüyesin»* şeklinde kısa hatlar yazarak huzuruna davet ediyordu.

M. Çağatay ULUÇAY

GELECEK YAZI: Sultan İbrahim ve eyaletler idaresi.

Türk Macar Yakınlığı

(Baş tarafı 367 nci sahifede)

yavaş yavaş Macar kalpağı giymeğe alışıyorlardı ki, Evliya Çelebi de bundan bahsetmektedir.

Kıyafet birliğine doğru bu gidiş, Türk-Macar yakınlığının bir neticesi idi. Macarlar, ev eşyası içinde birçok şeyleri de Osmanlı Türklerinden almışlardı. Türlü yorgan şekilleri, gümüş telli, sırma işlemeli kıymetli kumaşlar, ipekliler hep Türkiyeden gidiyordu. Hattâ kilisede âyinlerde giyilen elbiseler de Türk kumaşlarından yapılıyordu. Keza çizme ve mahmuzu Türklerden almışlardı.

Türk-Macar yakınlığını vücuda getiren âmillerden biri de, Macaristandaki Türk işgal kuvvetlerinin Macar kadınlarına karşı gösterdikleri kibarca ve asîl hareketler olmuştur: Meselâ 1577 de bir kale muhafızlarının eline bir kadın esir düşmüştü. Bunun asılzade ailelerden bir Macarın zevcesi olduğu anlaşılınca, derhal ona hediyeler verilmiş, ve bir askerî müfreze refakatinde salimen evine gönderilmişti ki, Budin Beylerbeyi Sokollu zade Mustafa Paşa, bu hâdiseyi Vıyana hükûmetine bildirmeğe her nedense lüzum görmüştü. 1621 de buna benzer bir hâdise daha geçmiştir: Kızının yanına gitmek istiyen ve Türklere ait mıntakadan geçmeğe mecbur olan bir kadının ne kadar kolaylıklar gördüğünü anlatan bir vesika mevcuttur.

Bu devirde, Avrupa, en güzel çiçekleri, en güzel meyvaları şarktan almakta idi. Macaristanda Türk hâkimiyeti başladıktan sonra bahçıvanlık Macaristanda da inkişaf etmeye başlamıştı. XVI. asır ortasında, yabancılar, Macaristandaki güzel çiçeklerden ve en lezzetli meyva cinslerinden hayranlıkla bahsetmekte idiler: Lâle, sünbül, nerkis, Türk karanfili, paşa gülü gibi çiçekleri Türklerden alan Macarlar bunları Almanlara ikram etmekte ve orta Avrupaya tanıtmakta idiler. Türk hâkimiyeti devri ile başlıyan bu inkişaf, Türk devri nihayet bulduktan sonra ise zevale yüz tutmuştur.

İşte şu birkaç nokta bile, Osmanlı fütuhat hareketinin ne kadar medenî tesirlere vesile teşkil ettiğini göstermeğe kâfidir. Birçok harbler ve düşmanlıklar ortasında iki milltin yakınlığına sebep olan diğer bazı âmillerden ve hâdiselerden de başka bir yazımızda bahsedeceğiz. *Tayyip GÖKBİLGİN*

BABI - ALİ

(Baş tarafı 390 ıncı sahifede)

Kanun yapmağa memur etmiş ve bu ad sonraları *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'ye çevrilmiştir.

1285 (1868) de Sultan Abdülaziz Babıâliye gelerek Sadrazamın okuduğu bu meclisin bir senelik çalışmalarını gösteren bir mazbatayı dinledikten sonra söylemiş olduğu nutukda, Osmanlı memleketinde bu meclisin malik olduğu teşri kuvvetine *Şurayı devlet* ve kaza kuvvetine *divanı ahkâmı adliye* denilmesini muvafık gördü, icra işini hükûmete bıraktı ve bu suretle o tarihten itibaren kuvvetler birbirinden ayrılmış oldu.

Bu tarihten sonra bütün teşrii ve idarî kuvvet ve ehemmiyetin Babıâlide Şurayı devlet üzerinde toplandığı görülüyor. «İdarei umuru devletin usul ve furuunda görülen ıslahatın peyderpey icrasile gerek devletçe ve tebaca olan mesalihi cariyenin, gerek imarı mülk ve ona müteferri mevaddı külliyenin mihveri layıkında cereyanı maksadına vusul esbabının en mühimlerinden olmak üzere» teşkil edilmiş olan Şurayı devlet «mesalihi umumiyei mülkiyenin merkezi müzakeresi» idi ve beş daireye ayrılmıştı. Bu dairelere İstanbulda bulunan tecrübeli memurlarla Vilâyetlerden seçilerek gönderilen kimseler âza tâyin olunmuştu.

Şurayı devlet bir sene bu teşkilât dairesinde kendisine verilen vazifeleri gördükten sonra ikinci seneye girerken Sultan Abdülaziz Babıâliye gelerek Sadrazamın okuduğu teşri ve icra kuvvetlerinin bir senelik çalışmalarını gösteren bir Şurayı devlet mazbatasını dinledikten sonra cevaben söylediği nutukta: Şuranın bir senelik çalışmasından memleketce edilen istifadeleri saydı ve gelecek senede neler yapılmasını istediğini de belirtti. Bu vaziyette Şurayı devlet adeta Osmanlı hükûmetinde ilk parlamento rolünü oynamıştır.

Şurayı devlet kuruluşundan itibaren vakit vakit gerek daire sayısınca, gerek göreceği vazife itibarile bir çok değişikliklere uğradı.

Osmanlı saltanatı kaldırıldıktan ve Ankara hükûmet merkezi olduktan sonra 2. T. SANİ, 1338 (1923) de Babıâlide, Şurayı devlet de İstanbuldaki rolünü bitirmiş ve tarihe karışmıştır.

Osman Ergin

İkinci Mahmudun Kızları

(Baş tarafı 369 uncu sahifede)

hatta Padişahla güreştiği söylenirdi.

Adile Sultan kocasına büyük bir muhabbetle bağlanmıştı. Dul kaldıktan sonra yazdığı mersiyelerde, samimi bir zevce teessürü ile kocasının siyasi hasımlarına karşı acı sitemlerde bulunurken, onu büyük bir kıymet olarak tavsife çalıştığı görülür:

Devletu dine sadakatle ederdi hizmet;
Emri Peygamberi icraya kılardı gayret
Bir özü doğru, sözü doğru muhibbu
Devlet,
Öyle bir yar için Adile ağlar elbet.

İyi bir tahsil ve terbiye gören Adile Sultan, bilhassa Şiire ve tasavvufa meraklıydı. Bir hakikata intisab ettiği gibi ekserisi yakın akrabalarına yazdığı Hüzün verici mersiyelerle tasavvufî şiirlerden mürekkep, gayrı matbu bir divan vücude getirmiştir. Osmanlı Prenseslerinin en yaşlısı sayıldığından daima büyük bir hörmete mazhar olarak Sultan Mecid, Aziz ve İkinci Abdülhamid devirlerini idrak etmiş ve 1898 de ölerek, Eyüpde Bostan iskelesindeki hususî türbesine gömülmüştür.

Hayriye Hanım Sultan isimli kızı genç yaşında vefat eylemiştir.

Adnan GİZ

Deli Hüseyinin Yayı

(Baş tarafı 376 ncı sahifede)

falaka sopalarını düşünüyordu. Ağa birdenbire kalktı. Hüseyinin yanına doğru ilerledi. Hüseyin, yanaklarını şiddetli bir şamardan sakınır gibi eğiliyordu. Ağa; Hüseyinin kafasını elleri arasına aldı ve alnından derin derin öptü;

— Aferin Hüseyin!... diyor, onu muvaffakiyetinden dolayı tebrik ediyordu. Deli Hüseyin; ağanın gözü önünde yayı bir daha kurdu ve açtı. Sonra Hüseyin giydirilip kuşatıldı. Padişahın huzuruna çıkarıldı. Orada da yayı kurup açtı. Hüseyinin bu muvaffakiyeti ona yükselme ufuklarını açtı. Mirahor, Derya Kaptanı, Vezir ve Sadrazam yaptı.

Bu yay o vakittenberi Topkapı Sarayında Baltacıların koğuşunda asılı duruyordu. Müzenin emekdar Müdür Muavini merhum İzzet Bey onu silâh salonuna getirmişti. Şimdi orada teşhir edilmektedir.

Koçkirili Alişir

Ayağımda kundura
Gittim, düştüm tandura
Padişahın haberi yok
Bunu eden kongra

Alişirin karısı Zarife de dikkate şayan bir tipdir. Kocasının mücadelesinde bu kadının tesiri çoktur. Kocasına silâhlı olarak her zaman refakat ve teşci etmiş, nihayet o da kocasile beraber mukadder âkibete ermiş, fakat bu anda dahi Vank'lı Efendi namında birisinin canına kıymıştır.

Alişir, Dersime geldikten sonra bir müddet Ovacıkta, bir müddet Ağdat'da «bu köy Seyyid Rızanın doğduğu yerdir» Koç uşağı aşireti nezdinde kalmış, 1936 senesinde Abbasî uşağı aşireti mıntakasına gelerek 1936 kışını maslûb Seyyid Rızanın Şoşon dağındaki damında ve kısmen de Vauk köyünde geçirmiştir. 1937 senesi ilkbaharında Kafat köyü civarındaki mağaraya geçmiş ve orada muhafazai hayata çalışmıştır.

Koç ve Ferhad uşağı aşiretlerine karşı devletçe yapılan harekât ve neticesini bir manzumede toplamak istemiş, bunda devleti keklik'le senbolize etmiştir. Kendi yazısile elde ettiğimiz bu manzumenin bir kısmının burada fotoğrafisini veriyoruz:

Alişir, Dersimde iken Koçgiri'deki akrabasile muhabere etmiştir. Bilhassa yeğeni Mustafanın dikkate şâyan bir mektubu elimize geçmiştir. Mustafa mektubunda, amcasına nasihat etmekte, devletin âtıfetine sığınarak af dilemesini, dağlarda dolaşmaktan vazgeçmesini, bilhassa Tunceli kanununun neşrinden istifade etmesini tavsiye ve rica etmektedir. Başkaları da ayni tavsiyelerde bulunmuşlardır. Metrûkâtı meyanında gördüğümüz bazı mektuplar bunu müeyyeddir. Fakat Alişir, mütemadiyen kaçmış, hesapsız seyyiatının neticelerinden korkmuştur.

Alişir, Koçgiriden geldikten sonra Dersimde hiç bir işe karıştırılmamıştır. Bunun iki sebebi vardır:

1 — Aşiret Reislerinin, Alişirin mevkilerini işgal etmesinden korkarak onu yanlarına yaklaştırmamaları,

2 — Dersimde aşiretlerin ancak reislerine bağlı bulunmaları.

Buna rağmen Dersimde herkes ondan «Alişir Efendi» diyerek hürmetle bahsederdi.

Son zamanlarda bir mikdar keçi ve koyun tedarik ederek bunlardan istihsal ettiği ve hariçten aldığı yağları Hozat'a sevketmek, satmak suretile menfaat temin etmeğe başlamıştı. Metrukûtı meyanında tesadüf ettiğimiz bir kaç mektup yağ alış verişini göstermektedir. Halktan zahire toplayarak geçinmeğe çalıştığına güzel ve manzum bir misal daha veriyoruz. Alişir bu mektubu, Bahtiyar Aşireti Reisi Yusuf Ağanın oğlu şaki ve maktul Şâhine yazmıştır. Hitab dikkate şâyandır:

Yusuf Cemil Bey Zade Şahin Fethi
Beyefendiye

Ey hâin semavat, ey lem'al şecaat, âli hem-i menbaai sehavet
Zâtı kerem zatına eylerim arzı necat, selâm ve dualarla ihtiramat

Sensin ezelden muhibb-i hânedan
Sana şâyestedir hem şöhret ve şân

* * *

Namın lâyıktır şânına nam-ı Bahtiyar
Daim muîn olsun Hayder-i Kerrar

* * *

Bu sene zuhur etti bir darlık
Dağlarda yol işlemez mevsim karlık

* * *

İşte gönderdim Hazreti Teberi
Elbette halimizden verecek haberi

* * *

Emanet zahiresini Butkâne (1)
Kaldırmasan köyden büyük iane

* * *

Ummamız budur zatınızdan bu sene
Hak kerimdir elbet gelecek sene

* * *

Ümid ile gönderdim bu manzum mektubu
Necabetin büyüktür bilirsiniz üslûbu

Alişir, 9 Temmuz - 1937 Cuma günü, Kafat köyü civarında karısı Zarife ile gizlenmiş olduğu mağarada, kendisi gibi Dersimin tarihçei seyyiatında yeri ve adı bulunan Zeynel tarafından karısile beraber öldürülmek suretile mukadder âkibete ermiştir.

Nazmi SEVGEN

---

(1) Bir köy ismi.

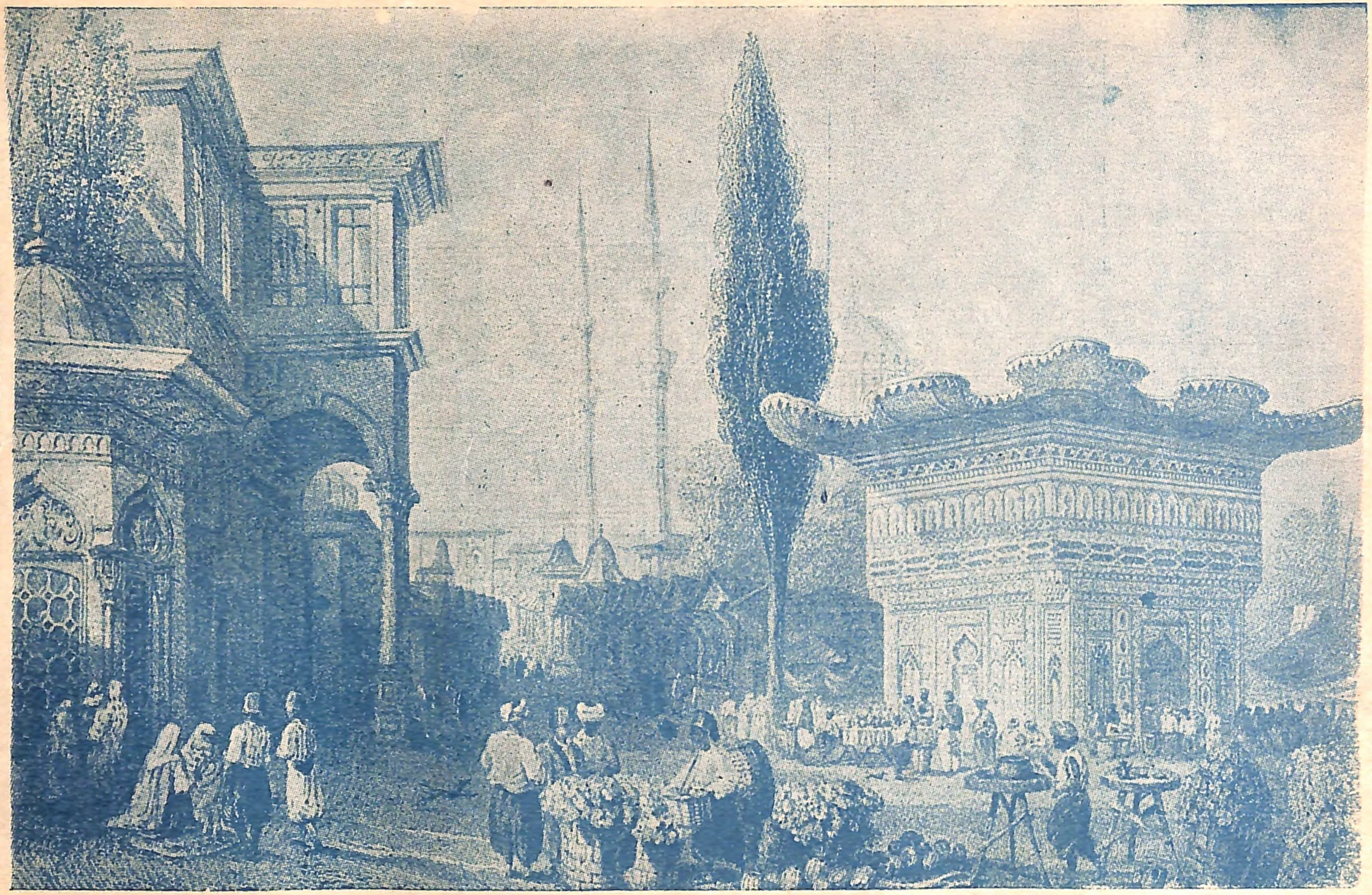

Abdülmecit devrinde Tophane çeşmesi *(W. H. Bartlett'in tablosu)*

Fiyatı 50 kuruş